

Kleuteren op niveau

Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong

Renske Jongejan, studentnummer 2096698

M SEN Intern Begeleider, Fontys OSO Tilburg

Begeleider: T. van Alphen, juni 2010

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
 Hoofdstuk 1. Inleiding	
1.1 De context van mijn onderzoek	5
1.2 Het doel van mijn onderzoek	5
1.3 De relevantie van mijn onderzoek	6
1.4 De onderzoeksvraag/ deelvragen	6
 Hoofdstuk 2. Theoretische onderbouwing	
2.1 Inleiding	7
2.2 Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong	8
2.3 Teleurgesteld in school	8
2.4 De sociaal- emotionele ontwikkeling	10
2.5 Moeten kleuters kleuteren?	11
2.6 Signaleren	12
2.7 Diagnosticeren	15
2.8 Compacten en verrijken	15
2.9 Interpretatie en consequenties	16
 Hoofdstuk 3. Het onderzoek	
3.1 De onderzoeksvorm	19
3.2 Dataverzameling	21
3.3 Verantwoording	22
 Hoofdstuk 4. Datapresentatie en resultaten	
4.1 De visie van onze school	25
4.2 Samenvatting van het interview	26
4.3 De visie en het interview naast elkaar gezet	28
 Hoofdstuk 5. Data-analyse	
5.1 Vergelijking van de praktijk en de visie	30
5.2 Vergelijking van de theorie en de praktijk	32
5.3 Consequenties	34
 Hoofdstuk 6. Antwoorden en conclusies	
6.1 Wat zijn de kenmerken van deze kleuters?	36
6.2 Welke kennis over deze kleuters en over materialen voor deze kleuters hebben mijn collega's?	37
6.3 Hoe komen we tot een verantwoord onderwijsaanbod voor deze kleuters?	38
6.4 Hoe voeren we dat aanbod uit in de klas?	38
6.5 Conclusies	39

Hoofdstuk 7. Evaluatie	
7.1 Reflectie op de resultaten	41
7.2 Reflectie op het doen van een onderzoek	42
Nawoord	44
Literatuurlijst	45
Bijlagen:	
Bijlage 1 Interview met collega's	48
Bijlage 2 Intakelijst	52
Bijlage 3 De menstekening volgens de normen van "Goudenough"	57
Bijlage 4 Beleid Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong	59
Bijlage 5 Werkprotocol en materialenlijst	66

Samenvatting

Tijdens mijn opleiding tot Intern Begeleider heb ik onderzoek gedaan naar een onderwijsaanbod voor kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong op onze school. Met de invoering van Passend Onderwijs is er veel belangstelling voor onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong. Uit onderzoek blijkt dat het belangrijk is om deze leerlingen vroegtijdig te signaleren en een uitdagend lesprogramma aan te bieden.

Op de basisschool waar ik werk hebben we afgelopen najaar ons beleid vernieuwd voor leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de groepen 3 t/m 8. In aansluiting daarop wilden we ook beleid voor de groepen 1 en 2 maken, zodat we leerlingen door de hele school heen kunnen voorzien van de uitdaging die ze nodig hebben.

Door mijn literatuuronderzoek en het interviewen van mijn collega's heb ik kennis over en inzicht in kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong gekregen. Ik heb de theorie over deze kleuters vergeleken met de praktijk en met de visie van onze school. Zo ben ik gekomen tot het maken van een beleidsstuk en een werkprotocol voor deze kleuters. Ik heb hiermee het doel van mijn onderzoek bereikt: wij kunnen op een goede manier aan het werk met kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong!

1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt duidelijk wat de context is van dit onderzoek, wat het doel is en de relevantie voor de onderzoeker. De onderzoeksvraag en de deelvragen worden gesteld.

1.1 De context van mijn onderzoek

Mijn naam is Renske Jongejan. In het kader van de Masteropleiding Intern Begeleider die ik volg aan Fontys Hogescholen in Tilburg, voer ik het praktijkonderzoek voor mijn meesterstuk uit op de school waar ik werk: een openbare basisschool in het centrum van Tilburg met ongeveer 250 leerlingen en een team van 19 leerkrachten. Onze populatie is een reële afspiegeling van de maatschappij. Sinds 2001 werk ik op deze school, waar ik in de loop van de jaren heb lesgegeven aan de groepen 1 tot en met 7. In januari 2009 ben ik gestart als Intern Begeleider voor de groepen 1 tot en met 4.

In het schooljaar 2009-2010 hebben de Intern Begeleider voor de bovenbouw en ik het beleid voor (hoog)begaafden vernieuwd. Het nieuwe beleid geeft duidelijke richtlijnen voor het signaleren en diagnosticeren, een leerlijn en materialen om onze leerlingen in en buiten de klas uitdaging te bieden. Voor het signaleren en diagnosticeren gebruiken wij het Digitaal Handelingsprotocol Hoogbegaafdheid van Drent en Van Gerven (2007), waartoe wij toegang hebben via WSNS Tilburg.

Het zoeken van informatie over (hoog)begaafden voor de groepen 3 tot en met 8 leverde een overvloed aan materialen, literatuur, beleidsstukken van andere scholen, artikelen en meningen op, maar er bleek relatief weinig te vinden te zijn over kleuters die zich sneller ontwikkelen dan andere kleuters. De leerkrachten van de groepen 1-2 gaven aan wel een paar ideeën te hebben om met deze leerlingen te werken, maar liepen aan tegen het feit dat het in hoge mate aan hun eigen initiatief werd overgelaten.

Dit was voor mij de “trigger” om mijn onderzoek te gaan doen: het onderwijs aan onze kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong hangt dus af van de expertise en de goede wil van de leerkracht die voor de klas staat.

1.2 Het doel van mijn onderzoek

Mijn doel is om mijn collega's en onze school vooruit te helpen bij het geven van goed onderwijs aan leerlingen die meer aan kunnen dan de gemiddelde leerling.

Als eindresultaat van dit praktijkonderzoek wil ik een verantwoord beleidsstuk geschreven hebben, met daarin aandacht voor de kenmerken van kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong, de signalering van deze leerlingen, diagnostiek, een leerlijn en een

concrete aanpak voor in de klas. Met dit beleidsstuk kunnen mijn collega's in de klas aan de slag, ongeacht hun ervaring of expertise.

1.3 De relevantie van mijn onderzoek

Ik wil tijdens dit onderzoek meer inzicht krijgen in de ontwikkeling van kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong, maar ook in de ontwikkeling van de "gemiddelde" kleuter. Voor mij is dit van belang om me verder te ontwikkelen als Intern Begeleider. Ik hoop mijn collega's dan beter te kunnen bijstaan in het hanteren van obstakels die ze tegenkomen. Nu heb ik het gevoel dat ik hierin nog wel eens tekort schiet: dat ik me meer moet verlaten op hun kennis en ervaring dan dat zij bij mij kunnen terecht kunnen.

Mijn collega's in de kleuterklassen hebben regelmatig te maken met kleuters die zich sneller ontwikkelen dan andere. Deze kleuters extra uitdagen gebeurt nu "hap-snap", de ene leerkracht doet meer dan de andere, of pakt het anders aan. Mijn collega's willen graag zorgen voor duidelijkheid en lijn in hun aanbod, ze willen weten dat ze allemaal hetzelfde doen en dat wát ze doen goed is. Als Intern Begeleider en collega vind ik het belangrijk dat collega's niet telkens opnieuw het wiel hoeven uit te vinden, maar dat we een duidelijke rode lijn volgen binnen onze hele school, zoals we in de afgelopen jaren al op andere gebieden, zoals klassenmanagement, duidelijk hebben uitgezet. Deze rode lijn moet bovendien getoetst zijn aan de visie van onze school.

1.4 De onderzoeksvraag /deelvragen

Mijn onderzoeksvraag is : "Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong: hoe gaan we er op onze school mee om?"

Om mijn onderzoeksvraag te beantwoorden, wil ik de volgende deelvragen onderzoeken:

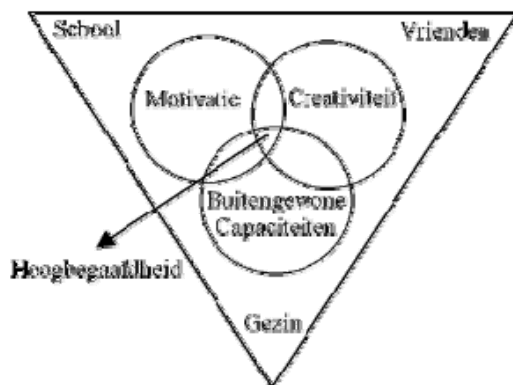
- Welke term past het beste voor deze kleuters?
Ik start het volgende hoofdstuk met het onderzoeken en beantwoorden van deze vraag, zodat ik gedurende de rest van het onderzoek een eenduidige term kan gebruiken.
- Wat zijn de kenmerken van deze kleuters?
- Welke kennis over deze kleuters en over materialen voor deze kleuters hebben mijn collega's?
- Hoe komen we tot een verantwoord onderwijsaanbod voor deze kleuters?
- Hoe voeren we dat aanbod uit in de klas?

2. Theoretische onderbouwing

In dit hoofdstuk wordt verwezen naar de theorie over kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong. Bronnen voor deze theorie zijn boeken en artikelen, onder meer van Eleonoor van Gerven, Tanja de Kruijff en de Koepel Hoogbegaafdheid. Daarnaast komen verschillende artikelen van internet, bijvoorbeeld van www.slim-digitaal.nl en www.hoogbegaafdvlaanderen.be.

2.1 Inleiding

Ongeveer 5% van de wereldbevolking wordt geboren met een zeer hoge intelligentie (een IQ van 130 of meer) en heeft persoonlijkheidskenmerken zoals creativiteit en doorzettingsvermogen. Deze mensen kunnen gedurende langere tijd achtereen tot bijzondere prestaties komen (van Gerven, 2008). Mönks (1988) geeft aan dat voor een goede ontwikkeling van een hoogbegaafd kind een goede interactie nodig is tussen gezin, school en vrienden. Hij geeft dit weer in het volgende schema:

Het is niet eenvoudig om een kind in de basisschoolleeftijd te diagnosticeren op hoogbegaafdheid. Creativiteit is een subjectief begrip en doorzettingsvermogen toont zich vooral als een kind zich volledig kan ontplooiën.

Bij kleuters is het vaststellen van hoogbegaafdheid nog moeilijker omdat het IQ van kinderen tot zes jaar nog niet met betrouwbaarheid kan worden vastgesteld (van Gerven, 2008, Peters, 2008). Dit heeft te maken met de manier waarop kinderen zich ontwikkelen. De vroegkinderlijke ontwikkeling verloopt niet lineair, maar sprongsgewijs. Dit wil zeggen dat periodes van relatieve stilstand worden afgewisseld met periodes van relatief grote vooruitgang.

Daarnaast is de invloed van het gezin en de omgeving bij jonge kinderen nog erg groot. Kinderen die onder betere omstandigheden opgroeien, in een talige omgeving, met de

beschikking over educatief speelgoed, komen eerder met een ontwikkelingsvoorsprong de kleuterklas binnen dan kinderen die dit alles niet hebben. Dit wil nog niet zeggen dat deze kleuters hun voorsprong vasthouden.

In de literatuur kwam ik verschillende termen tegen voor deze kleuters: hoogbegaafde kleuters, slimme kleuters, kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong. Gezien de sprongsgewijze ontwikkeling van kleuters, de invloed van omgeving en gezin op de ontwikkeling en de beperkte voorspellende waarde van intelligentieonderzoek bij kleuters heb ik besloten in dit onderzoek de term “kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong” te hanteren. De andere twee termen (hoogbegaafde kleuters, slimme kleuters) kunnen namelijk in de loop van de tijd achterhaald worden door de ontwikkeling van het kind en vind ik daardoor onvoldoende objectief.

2.2 Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong

Het is belangrijk om kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong zo vroeg mogelijk te signaleren en te begeleiden zodat het kind zich kan blijven ontwikkelen (de Kruijff, 2007). Kinderen bij wie de ontwikkelingsvoorsprong blijft bestaan, zijn vaak de kinderen die later (hoog)begaafd blijken te zijn. Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong vertonen allerlei kenmerken die hoogbegaafde kinderen ook vertonen (van Gerven, 2001). Deze kinderen hebben een sterke leerbehoefte, een brede belangstelling en kunnen zeer taakgericht werken, mits ze op het juiste niveau worden aangesproken. Gebeurt dit niet, zal de kleuter veel aandacht vragen, weinig zelfstandigheid laten zien en nauwelijks taakgericht zijn (van Gerven 2008). De Maeyer en Sloomakers (n.d.) en van Gerven (2001) beschrijven kenmerken waaraan kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong te herkennen zijn (zie paragraaf 2.6). Niet alle kenmerken zijn zichtbaar bij al deze kleuters, dit kan te maken hebben met het grote aanpassingsvermogen van kleuters: de ene kleuter laat meer zien dan de andere, bij de een zal een kenmerk sterker naar voren komen dan bij de ander.

2.3 Teleurgesteld in school

Uit onderzoek naar hoogbegaafde kinderen is gebleken dat er door deze kinderen twee belangrijke spanningsmomenten ervaren worden. Het eerste moment is als de kinderen voor het eerst naar school gaan en ze niet meteen gaan leren lezen en rekenen. Het tweede moment is bij de overgang naar groep drie. De daar aangeboden leerstof is nu net wat de kleuter zich de afgelopen jaren op eigen kracht heeft aangeleerd.

Deze spanning kan zich uiten door lichamelijke klachten, maar ook door probleemgedrag. Als een kind met een ontwikkelingsvoorsprong niet op het eigen niveau aangesproken wordt,

gaat het gedwongen onderpresteren. Van der Molen (2006) zegt: “Datgene wat van ze verwacht wordt, kost ze niet of nauwelijks moeite. (...) Deze kinderen leren niet werken, ze leren niet leren en vooral: ze leren niet falen”.

Onderpresteren

Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong leven vaak intensief toe naar het moment dat ze naar de basisschool gaan: daar mogen ze echt gaan leren! Deze kinderen zijn al uitgespeeld op de peuterspeelzaal en verheugen zich op het leren lezen, rekenen en schrijven. Het liefst slaan zij de activiteiten over die horen bij het voorbereidend lezen en rekenen. Deze opdrachten en materialen ervaren zij als zinloos, omdat deze kleuters vaak de activiteiten die wij in de kleuterklas op dit gebied aanbieden al in een eerder stadium doorlopen hebben (Van Gerven, 2008). In een klas met leeftijdsgenootjes moet een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong vaak “afremmen” en “herleren” wat het al jaren kan. Hierdoor raakt de kleuter zijn motivatie voor school kwijt en vindt geen uitdaging. Door het verlies van motivatie presteert het kind minder dan het zou kunnen, het verveelt zich. Dit onderpresteren kan zich uiten in gedrag. Vooral jongens worden druk, opstandig en willen niet meer naar school (www.hoogbegaafdvlaanderen.be, geraadpleegd in 2010).

Een andere oorzaak van onderpresteren is het aanpassingsvermogen van kinderen in het algemeen, maar van kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong in het bijzonder. Als een kleuter op school het niveau van klasgenootjes ziet, zal deze kleuter zijn ontwikkelingsvoorsprong proberen te verbergen. Dit doet het gedeeltelijk zodat het niet in een uitzonderingspositie terecht zal komen, maar ook omdat het kind er van uitgaat dat het zo hoort op school. Vooral bij meisjes komt dit aanpassingsgedrag voor, zij gebruiken school (meer dan jongens) om sociale contacten aan te gaan. Daarvoor moeten ze bij een groep horen en zich daaraan aanpassen (de Kruijff, 2007).

Faalangst

Het is niet ondenkbeeldig dat een kind met een ontwikkelingsvoorsprong door onderpresteren faalangst ontwikkelt. Een kind dat altijd alle taken met gemak aan kan, heeft niet geleerd dat het ook kan leren van falen, van fouten maken. Als de taken dan ineens wel op niveau worden aangeboden, kan dat voor het kind heel beangstigend zijn. Plotseling snapt het kind een taak niet in één keer, kan het een taak niet in één keer foutloos maken. Hoogbegaafde kinderen zijn van zichzelf al perfectionistisch, in combinatie met jarenlang onderpresteren maakt dat de kans op faalangst groot.

2.4 De sociaal-emotionele ontwikkeling

Sociale en emotionele ontwikkeling worden vaak gebruikt als één term: “de sociaal-emotionele ontwikkeling”. De sociale ontwikkeling houdt in dat een kind zich ontwikkelt tot een sociaal vaardige persoon, die gedrag vertoont dat bij de omstandigheden en de leeftijd past. Tijdens de emotionele ontwikkeling leert een kind emoties tonen die passen bij de omstandigheden en de leeftijd (www.omnino.nl, geraadpleegd in 2010). Bovenstaande impliceert dat het sociale en emotionele gedrag moet passen bij de leeftijd van het kind. Bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong is dit vaak niet zo, daarom kunnen we in dit geval beter spreken over ontwikkelingsniveau in plaats van leeftijd.

Om als kind sociaal- emotioneel goed te kunnen ontwikkelen is het belangrijk om contact te hebben met zowel volwassenen als kinderen, met ontwikkelingsgelijken. Bij kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong zijn leeftijdsgenoten niet altijd de gepaste ontwikkelingsgelijken, daarom spelen ze vaak ook met oudere kinderen.

Leerkrachten maken zich bij kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong vaak meer zorgen over de sociaal- emotionele ontwikkeling dan over de cognitieve. Deze kleuters worden vaak als sociaal zwak ervaren. Als je objectief naar kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong kijkt, is het de vraag of deze zorgen terecht zijn. Deze kinderen ontwikkelen zich op sociaal en emotioneel vlak op een andere manier dan andere kleuters. Ze hebben andere verwachtingen van vriendschap, van spelregels, van samenspelen.

Communicatiemisverstanden

Van Gerven (2008) stelt dat kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong juist voorlopen op sociaal gebied en dat daardoor communicatiemisverstanden kunnen ontstaan. De kleuter gaat zichzelf zien als anders dan de anderen en betreft dit op zichzelf op een negatieve manier: “Ik stel meer vragen aan de juf dan de andere kinderen, ik ben vast dom”. Terwijl het ook zo verklaard kan worden: de andere kinderen zijn sneller tevreden met het antwoord dat de juf geeft. Ook zo kan het gaan met het spelen met andere kinderen: “Andere kinderen vinden mij niet aardig, want ze willen niet met me spelen”. De verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de andere kleuters de bedoeling van het spel nog niet begrijpen. Door dit soort ervaringen kan de kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong zich gaan terugtrekken uit de groep, toeschouwer worden en alleen gaan spelen. Op grond hiervan kan de leerkracht de kleuter zien als sociaal niet weerbaar en emotioneel zwak, terwijl dat eigenlijk niet het geval is.

Het cognitieve dieet

Van der Molen zegt (2007) zegt: “Wat je vaak ziet, is dat begeleiders zien dat een kind zich vervelend gedraagt. (...) Een normale reactie is om zo’n kind met rust te laten en dan vooral niets nieuws aan te bieden. Dat werkt bij bijna alle kinderen, maar niet bij de onze (kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong, rj). Die doen vervelend omdat ze zich vervelen en zich niet erkend en herkend voelen. Meestal gaat het vervelende gedrag direct overals ze op hun manier mogen werken, lees: mogen leren. Het weten dat er iemand is die naar je luistert en die je begrijpt, dat is al een hele opluchting voor zo’n kind”. Van Gerven (2008) sluit zich hierbij aan: “Maar net als bij het ontwikkelen van taakgerichtheid gaat de kost hierbij voor de baat uit. De slimme kleuter zal zich alleen sociaal-emotioneel sterker gaan manifesteren als het cognitieve dieet sterk genoeg is”.

De leerkracht als tolk

De sociaal- emotionele ontwikkeling wordt sterk bepaald door cognitie (Van Gerven, n.d.). Die ontwikkeling verloopt bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong vaak in een hoger tempo, waardoor zij eerder in staat zijn zich op een volgend niveau te begeven dan hun leeftijdsgenootjes. Hierdoor kunnen dan misverstanden in de communicatie ontstaan. Daarnaast kunnen kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong niet alleen in hun spel, maar ook bij het doen van een taakje al goed vooruit denken. Ze bedenken dan oplossingen die minder voor de hand liggen of echt verrassend zijn. Andere kinderen, die nog niet zover zijn of meer binnen de kaders denken, kunnen ze hierop corrigeren waardoor de kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong gefrustreerd raakt. Bij kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong is er dus geen sprake van een zwakke sociaal-emotionele ontwikkeling, maar eerder van een teleurstelling in de omgeving. De taak van de leerkracht is vooral om een “tolk” te zijn tussen de kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong en de andere kinderen, om de één te leren zien dat samenspelen vereist dat het afdaalt naar een lager niveau en de ander oog te leren krijgen voor de oplossingen van de kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong.

2.5 Moeten kleuters kleuteren?

Een bekende opvatting is dat je kleuters niet te veel moet laten werken. Het zijn tenslotte nog maar kleuters en die moet je laten “kleuteren” (Van der Molen, 2007). Voor kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong gaat dit niet op. Leren, of op een andere manier cognitief bezig zijn en uitdaging krijgen, is voor deze kinderen een vorm van spelen en daarmee een levensbehoefte. Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong leggen verbanden die andere kinderen niet leggen, bovendien onthouden ze bijna alles wat ze horen en zien. Als in de klas activiteiten rondom voorbereidend lezen en rekenen worden aangeboden, herkennen deze

kleuters die activiteiten niet als zodanig. Dat komt omdat ze zich deze activiteit zelf al in een eerdere periode eigen hebben gemaakt, het is voor hen niets nieuws meer.

Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong vervelen zich vaak bij het spelen. Vooral bij jongens wordt deze verveling zichtbaar door dwars gedrag. Dit spelgedrag aanpakken heeft geen zin, soms verergert het gedrag daar zelfs door. Dat komt omdat de oorzaak niet wordt aangepakt. Als een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong cognitief wordt uitgedaagd, dán gaat het spelen! Van der Molen (2007) zegt: “Als ze mogen werken, gaan ze wel spelen. Andersom doen ze het niet. En dan willen ze het nog ook, want hoogbegaafd of niet: het blijven kleine kinderen”. De kleuter is dan in zijn behoefte voorzien: het heeft geleerd, nu kan het gaan spelen. Een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong hoeft niet de hele dag te leren, maar moet wel elke dag iets leren op zijn eigen niveau (De Kruijff, 2007)

2.6 Signaleren

In de ontwikkeling van een kind zijn al vroeg kenmerken te zien van een mogelijke ontwikkelingsvoorsprong. Lambermont en Van Gerven (n.d.) noemen een aantal kenmerken, zoals een andere motorische ontwikkeling dan andere kinderen, heel vroeg zijn met praten, of juist heel laat, maar dan meteen praten in volzinnen. Bij kinderen die later hoogbegaafd blijken te zijn, is die vroege ontwikkelingsvoorsprong nooit beperkt tot één gebied. Dus niet alleen het taal- denken, maar ook het visueel/ruimtelijk- denken en vaak ook de sociaal-emotionele ontwikkeling lopen voor op leeftijdsgenootjes.

Kenmerken voor de voorschoolse periode

Harrie Janssens (n.d.) noemt de volgende kenmerken van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong op (zeer) jonge leeftijd :

- Als baby zijn zij alert op prikkels uit de omgeving
- Taalbegrip is zeer goed, ze begrijpen heel snel de taal van de ouders
- Al vroeg een goed ruimtelijk inzicht tonen
- Goed letten op detail en gehelen in de omgeving
- Goed in puzzelen
- Tekent al vroeg in perspectief
- Zeer sterke informatiehonger
- Vraagt veel
- Vraagt door
- Komt terug op eerder gegeven informatie
- Onthoudt alles

Janssens merkt op dat dit geen uitputtende lijst is van signalen van mogelijke hoogbegaafdheid. Het is ook niet nodig dat een (mogelijk) hoogbegaafd kind aan alle kenmerken voldoet.

Kenmerken voor kleuters

Voor kleuters zijn er, grofweg, tien belangrijke kenmerken waardoor leerkrachten een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong kunnen signaleren (van Gerven 2001):

- Ze zijn enorm taalvaardig. Ze hebben een groot begrip van de taal en passen taal goed en gevarieerd toe. Ze zijn geneigd taal erg letterlijk te nemen.
- Ze kunnen intens met dingen bezig zijn, met tomeloze energie.
- Ze denken al jong na over levensbeschouwelijke zaken, zoals de dood en de zin van het leven.
- Ze hebben een groot invoelend vermogen. Ze kunnen zich sterk inleven in een situatie en kunnen die situatie ook generaliseren.
- Ze hebben een geweldige honger naar kennis en belangstelling voor niet- kinderlijke onderwerpen.
- Ze laten een grote mate van taakgerichtheid en concentratie zien, vooral bij zelfgekozen taken.
- Hun spel is fantasierijk en creatief.
- Ze hebben een enorm aanpassingsvermogen, ook aan hun leeftijdsgenoten. Dat kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong sociaal- emotioneel achter zouden lopen, klopt niet. Zie hiervoor ook paragraaf 2.4 sociaal- emotionele ontwikkeling.
- Ze zijn, meer dan het gemiddelde kind, geïnteresseerd in cijfers en letters.
- Ze beschikken over een sterk geheugen.

Ook Van Gerven meldt dat niet alle kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong deze kenmerken in dezelfde mate laten zien. Het is wel belangrijk dat het kind de kenmerken langdurig laat zien en op verschillende plaatsen, dus niet alleen op school.

Signaleren met een protocol

Van Gerven (2001) stelt dat signaleren in de kleutergroep moet gebeuren bij alle leerlingen. Elke kleuter moet even nauwkeurig bekeken worden. Dit is aanvankelijk meer werk en vraagt een grotere tijdsinvestering van de leerkracht, maar op termijn is de winst voor alle leerlingen in de groep groter. De leerkracht is zo in staat om in te spelen op de individuele niveaus van

de kleuters in de klas. Op deze manier wordt de groep leerlingen, al dan niet met een ontwikkelingsvoorsprong, efficiënt in kaart gebracht.

Bij het signaleren spelen drie informatiebronnen een rol: de informatie van ouders en/ of de peuterspeelzaal, observaties door de leerkracht en didactische informatie door het kind te toetsen.

Een uitgebreid aanmeldingsgesprek is een goede manier om informatie te krijgen over de voorschoolse periode van een kleuter. Om te zorgen dat er van iedere leerling dezelfde informatie beschikbaar is, is het verstandig hiervoor een vaste vragenlijst te hebben.

Als het kind eenmaal op school zit, is het belangrijk goed contact te onderhouden met de ouders om snel zichtbaar te krijgen hoe het kind thuis reageert op de schoolgang en of het gedrag op school en thuis overeenstemt.

In de eerste 6 weken dat de kleuter op school zit, krijgt de leerkracht door observatie belangrijke informatie: Met welke kinderen speelt het kind? Met welke materialen speelt het kind? Op welk niveau werkt het daarmee? Hoe gaat het met de sociaal- emotionele ontwikkeling? De observaties kan de leerkracht doen aan de hand van kleuterobservatielijsten waarmee verschillende ontwikkelingsgebieden in kaart worden gebracht. De didactische informatie wordt verkregen door een kleuter te toetsen. Dit kan door toetsen uit het leerlingvolgsysteem te gebruiken en/ of door het laten maken van een menstekening.

De menstekening

Zodra de kleuter op school komt, wordt hem gevraagd een tekening van een mens te maken. Het liefst gebeurt dit in de eerste schoolweek, zodat de kleuter nog geen aanpassingsgedrag aan de groep vertoont. Daarnaast wordt afgeraden de kleuter te laten tekenen aan een tafel met andere jongste kleuters, ook vanwege het eventuele aanpassingsgedrag.

Aan de hand van een scorelijst (volgens de normen van “Goudenough”, bijlage 3) wordt een aantal punten toegekend aan de tekening. Met het aantal punten kan een grove leeftijdsbepaling gedaan worden, waarmee een ontwikkelingsvoorsprong kan worden vastgesteld. In combinatie met de observaties van de leerkracht en de informatie van de ouders en/ of peuterspeelzaal, kan gekeken worden of de kleuter een ontwikkelingsvoorsprong heeft.

2.7 Diagnosticeren

Na het signaleren van een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong stelt de leerkracht het ontwikkelingsniveau van deze leerling vast door middel van didactisch onderzoek. De menstekening die bij de signaleringsfase is gemaakt, kan hiervoor gebruikt worden. De leerling kan worden doorgetoetst door middel van de CITO-toetsen voor kleuters. Daarnaast kunnen kleuterobservatielijsten worden gebruikt om het ontwikkelingsniveau vast te stellen.

2.8 Compacten en verrijken

Nadat het ontwikkelingsniveau van het kind is vastgesteld, is het zaak om het niveau aan te passen van de activiteiten die de leerling aangeboden krijgt. Het niveau moet precies zó hoog liggen dat de leerling wordt uitgenodigd om net een beetje op zijn tenen te lopen (Van Gerven, 2008). Dit kan door te compacten en verrijken.

Van Gerven (2008) geeft een aantal stappen om activiteiten voor kleuters te compacten:

1. Het ontwikkelingsniveau van de kleuter wordt vastgesteld door middel van didactisch onderzoek.
2. Er wordt bekeken welke opdrachten en activiteiten passend zijn bij het ontwikkelingsniveau. Activiteiten die beneden het ontwikkelingsniveau liggen, worden niet meer aangeboden.
3. De leerling krijgt activiteiten aangeboden die hem zicht geven op een volgend ontwikkelingsstadium, zodat het kind van nature zal blijven reiken naar de zone van naastgelegen ontwikkeling.
4. De leerstappen worden vergroot bij het aanbieden van activiteiten per ontwikkelingsgebied.
5. Het aanbieden van opdrachten met een soortgelijke inhoud en doelstelling wordt beperkt.

Op deze manier wordt het basisaanbod al aantrekkelijker voor een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong. De consequentie van alleen compacten is wel dat de ontwikkelingsvoorsprong vergroot wordt. Daarom is het belangrijk om daarnaast de aandacht uit te laten gaan naar de brede ontwikkeling door ook verrijkingsstof aan te bieden. Een kenmerk van een goede verrijkingstaak is dat de leerling wordt uitgedaagd om goed “te leren leren”. Dit betekent dat een taak niet alleen maar leuk is, maar ook een gezonde portie frustratie biedt. Een verrijkingstaak moet uitdagen om met vallen en opstaan tot beheersing te komen. Goed leren betekent onzekerheden opzoeken en uitdagingen aangaan. Dat valt dus niet altijd samen met goede prestaties behalen.

Van Gerven (2008) geeft een aantal “gouden regels” waaraan een goede verrijkingsopdracht moet voldoen:

1. Een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong heeft, net als andere kleuters, behoefte aan handelend leren. Hun behoefte aan leerinhoud, onderwerpen en intensiteit verschilt wel van die van andere kleuters. Bedenk cognitieve doe- opdrachten waarbij het kind intrinsiek wordt uitgedaagd zich exploratief op te stellen.
2. Zorg dat de verrijkingsopdracht de kleuter niet isoleert van andere leerlingen. Kijk welke andere leerlingen uit groep 1-2 kunnen meedoen met de taak.
3. De opdracht moet relatief zelfstandig door het kind aangepakt kunnen worden.
4. De cognitieve ontwikkeling kan in dienst gesteld worden van de sociale ontwikkeling: kies opdrachten waarbij de kleuter kan samenwerken. Het samenwerkingproces moet wel begeleid worden door de leerkracht.
5. Bij de keuze van taken speelt de eigen belangstelling van de kleuter een belangrijke rol, maar dit betekent niet dat het kind volledig de vrije hand heeft bij het kiezen van een taak.

2.9 Interpretatie en consequenties

Om dit hoofdstuk te kunnen schrijven heb ik me verdiept in (voorschoolse) kenmerken van kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong, de sociaal- emotionele ontwikkeling, de consequenties van het niet (op tijd) signaleren van deze kleuters. Hieronder vat ik samen wat dit betekent voor de ontwikkeling van beleid voor kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong op onze school.

Het is belangrijk om kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong zo vroeg mogelijk te signaleren en te begeleiden zodat het kind zich kan blijven ontwikkelen. Kinderen bij wie de ontwikkelingsvoorsprong blijft bestaan, zijn vaak de kinderen die later (hoog)begaafd blijken te zijn. Leren is voor deze kinderen, net als spelen, een levensbehoefte. Als een kind met een ontwikkelingsvoorsprong niet op het eigen niveau aangesproken wordt, gaat het gedwongen onderpresteren. Dit kan leiden tot gedragsproblemen. Bij jongens leidt dit vaak tot opstandig gedrag, bij meisjes tot overaanpassing.

Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong ontwikkelen zich op sociaal en emotioneel vlak vaak op een andere manier dan andere kleuters. Ze hebben andere verwachtingen van vriendschap, van spelregels, van samenspelen. Daardoor kunnen communicatiemisverstanden kunnen ontstaan.

Voor het signaleren van kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong zijn drie aspecten van belang: informatie van de ouders, observatie door de leerkracht en didactische gegevens. Het is belangrijk om alle kleuters nauwkeurig te gaan bekijken door middel van deze drie signaleringsinstrumenten. De intake lijst voor kleuters, zoals we die op school hanteren, moet bekeken worden op vragen die duiden op een ontwikkelingsvoorsprong.

Op onze school hanteren we voor de signalering in de groepen 3 t/m 8 het Digitaal Handelingsprotocol Hoogbegaafdheid webbased (DHH) van Drent en Van Gerven (2007). Dit protocol bevat een signaleringslijst voor de ouders en de leerkracht. Daarnaast voert de leerkracht de bestaande didactische gegevens van de leerling in het computer programma in. Deze gegevens komen uit het leerlingvolgsysteem (LVS) dat de school hanteert. Voor kleuters kunnen gegevens over het ontwikkelingsniveau worden ingevoerd. In de praktijk merk ik dat het DHH is geen geschikt instrument om alle kleuters te bekijken, hiervoor zal een apart protocol moeten worden opgesteld dat vooraf gaat aan het invoeren van leerlingen in het DHH. Voor kleuters die na de eerste signalering zijn overgebleven en voor diagnostiek is het DHH wel een geschikt instrument. Hiervoor zullen we het dan ook gaan inzetten.

Om te komen tot een verantwoord onderwijsaanbod voor deze kleuters moeten we het niveau aanpassen van de activiteiten die de leerling aangeboden krijgt. Het niveau moet precies zó hoog liggen dat de leerling wordt uitgenodigd om net een beetje op zijn tenen te lopen. Activiteiten die onder het ontwikkelingsniveau van de kleuter liggen, hoeven we niet meer aan te bieden. De leerstappen binnen activiteiten vergroten we, het aanbieden van opdrachten met een soortgelijke inhoud en doelstelling beperken we. Hierdoor compacten we het aanbod voor de kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong.

Het verrijken van het aanbod zorgt voor een brede ontwikkeling en moet voldoen aan een aantal kenmerken: de kleuter moet handelend kunnen leren, uitgedaagd worden zich exploratief op te stellen, de verrijkingsopdracht moet hem niet isoleren van andere leerlingen, samenwerken is belangrijk. De leerling moet de opdracht relatief zelfstandig kunnen maken. De eigen belangstelling van de kleuter speelt een belangrijke rol, maar is niet bepalend voor de te maken opdrachten.

Dit tezamen zal de basis vormen voor het beleid en het leerprogramma dat ik, met hulp van mijn collega's, ga ontwikkelen voor onze school. Voor mij is nu helder welke term het beste past voor deze kleuters, wat de kenmerken zijn van deze kleuters en hoe we tot een verantwoord onderwijsaanbod kunnen komen.

Wat me bezig is blijven houden is dat ook deze jonge kinderen niet willen opvallen. Ook in een kleuterklas, waar elk kind een ander werkje doet op zijn of haar eigen ontwikkelingsniveau, willen kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong dus niet anders zijn dan de andere kinderen.

Een collega vertelde mij dat één van haar leerlingen regelmatig “moeilijke” werkjes doet, maar er daarna wekenlang niet naar omkijkt en gewoon meedoet met de rest van de klas. Ze laat hem daarin begaan.

Als ik de literatuur ernaast leg, zou dit gedrag verklaarbaar zijn vanuit twee gedachten: zijn cognitieve diepte is hiermee sterk genoeg, deze leerling heeft geleerd en kan nu dus gaan spelen. Het lijkt erop dat hij daarmee voor langere tijd toe kan. Aan de andere kant kan het erop duiden dat deze leerling zich wil aanpassen aan zijn klasgenoten, door dezelfde werkjes te doen als de anderen. Welke gedachte klopt, weet ik niet. Misschien kloppen ze allebei niet, maar feit is dat mijn beeld hierdoor veranderd is.

Mijn beeld bij een programma voor kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong was, tot nog toe, dat het een doorlopend programma is, net als bij de groepen 3 t/m 8. Ik merk dat ik mijn beeld aan het bijstellen ben door deze leerling en door de literatuur die ik onderzocht heb.

We willen in de eerste plaats voldoen aan de behoefte tot leren van de kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong. Omdat de ontwikkeling van een kleuter niet lineair maar sprongsgewijs verloopt, is het misschien ook wel heel logisch als ook een kleuterprogramma niet lineair verloopt. Ik vraag me af of het nodig/ passend is om een programma te maken dat helemaal vastligt. Misschien is het beter om een “lijn” vast te leggen die gevolgd kan worden, zonder dat daarbij de termijn waarbinnen het programma afgerond wordt, vastligt. In de interviews die ik ga hebben met mijn collega's wil ik deze zienswijze gaan bespreken.

3. Het onderzoek

In dit hoofdstuk ontwikkel ik een onderzoeksinstrument. Door middel van een interpretatief onderzoek dat de menselijke zingeving centraal stelt, onderzoek ik de volgende deelvragen:

- Welke kennis over kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong en over materialen voor deze kleuters hebben mijn collega's?
- Wat zijn de kenmerken van deze kleuters?
- Hoe komen we tot een verantwoord onderwijsaanbod voor deze kleuters?
- Hoe voeren we dat aanbod uit in de klas?

Daarnaast zal ik een verantwoording geven van de validiteit en betrouwbaarheid, triangulatie en zal ik de ethische aspecten verwoorden. De informatie in dit hoofdstuk is gebaseerd op het boek "Basisprincipes praktijkonderzoek" (Harinck, 2009) en bijlage 16 uit de reader bij module 06 van de IBopleiding van Fontys- OSO.

3.1 De onderzoeksvorm

Om de bovenstaande vragen te kunnen beantwoorden, heb ik geïnventariseerd welke waarnemingsmethode geschikt is. Er zijn drie vormen van waarnemen: lezen, observeren en vragen stellen. In het voorgaande hoofdstuk heb ik literatuuronderzoek gedaan. Door kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong of hun leerkrachten te observeren krijg ik onvoldoende informatie om de bovenstaande deelvragen te beantwoorden. Ik kies dus voor de waarnemingsmethode "vragen stellen", dit kan door middel van een enquête, interview, gesprek of een discussie. Deze methode is bij uitstek geschikt om onderwerpen uit te diepen.

Van onderzoeksvraag tot onderzoeksinstrument (operationaliseren)

Nu ik gekozen heb voor een waarnemingsmethode, kan ik deze verder gaan invullen. Ik ga de onderzoeksvragen vertalen in onderzoeksinstrument, namelijk in interviewvragen. Om de informatie te krijgen die ik nodig heb, is een interview of gesprek geschikter dan een enquête of discussie. De informatie die ik in dit onderzoek nodig heb, is informatie die niet meteen in het oog springt: achtergronden, persoonlijke belevingen en motieven voor het handelen.

De aspecten die ik wil onderzoeken zijn de volgende:

- Welke kennis over kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong en over materialen voor deze kleuters hebben mijn collega's?
- Wat zijn de kenmerken van deze kleuters?
- Hoe komen we tot een verantwoord onderwijsaanbod voor deze kleuters?
- Hoe voeren we dat aanbod uit in de klas?

- Hoe moet een aangepast programma voor deze kleuters er uit zien?
- Volstaat onze intake lijst?

Bij het omzetten van de onderzoeksaspecten naar interviewvragen probeer ik om verschillende blokken te maken van vragen rondom eenzelfde onderwerp. Binnen die blokken wil ik beginnen met de globale vragen en daarna pas de specifieke vragen. Dit doe ik om te voorkomen dat de specifieke vragen de globale vragen gaan inkleuren. De onderzoeksvragen moeten helder, neutraal en eenduidig gesteld zijn (KISS: Keep It Simple, Stupid).

De interviewvragen

Onderzoeksaspect	Interviewvragen
Welke kennis over kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong en over materialen voor deze kleuters hebben mijn collega's?	Wat weet jij over deze kleuters? Hoe vind je dat we om moeten gaan met deze kleuters, wat zou je droom/ ideaalbeeld zijn? Welke materialen, die wij op school hebben, zijn hiervoor geschikt? Wat doe je nu al met deze kleuters in de klas?
Wat zijn de kenmerken van deze kleuters?	Hoe signaleer jij een kleuter in die in je klas komt? Als je een kleuter gesignaleerd hebt, wat ga je er dan mee doen?
Hoe komen we tot een verantwoord onderwijsaanbod voor deze kleuters?	Hoe moet een aangepast programma voor deze kleuters er uit zien? (bv. tijd per week, een vast aantal verplichte werkjes per week, vastgelegd programma of grote lijn?) Hoe voeren we dat aanbod uit in de klas? Mis je materialen?
Volstaat onze intake lijst?	Krijg je bij de intake al een indruk of je met een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong te maken hebt?

De onderzoeksgroep

Op onze school hebben we drie kleutergroepen die gedraaid worden door vier leerkrachten: twee parttimers en 2 fulltimers. De 2 fulltimers hebben aangeboden mij te helpen met de invulling van dit onderzoek. Er is dus sprake van een steekproef onder de leerkrachten van de groepen 1-2 op onze school. Omdat niet alle leerkrachten van de groepen 1-2 meedoen, spreekt Harinck (2009) van een selecte steekproef. Één van de respondenten in dit onderzoek is een ervaren leerkracht in groep 1-2, de ander is een startende leerkracht.

3.2 Dataverzameling

Bij dit onderzoek beperk ik me tot een momentopname, ik wil weten wat de leerkrachten op school verwachten en wensen van het onderwijs aan kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong. Ik heb daartoe een bijeenkomst gepland waarin ik mijn interviewvragen voorleg aan mijn collega's. Ik leg de gegevens vast door tijdens het interview en meteen daarna notities te maken. Hierdoor kan ik al tijdens het gesprek tot een stukje verwerking komen door alleen essentiële informatie op te schrijven. Als het nodig blijkt te zijn, maak ik een tweede afspraak met mijn collega's om het interview voort te zetten. Dit zou nodig kunnen zijn als we tijdens het interview niet alle vragen hebben behandeld of als blijkt dat we op een aantal vragen dieper moeten of kunnen ingaan.

Het interview zal ik afnemen in het lokaal van één van de twee collega's. Dit is een rustige, maar ook natuurlijke plek voor een gesprek. Het kan gebeuren dat een collega tijdens het gesprek binnen loopt, maar dat is geen bezwaar, omdat ik een vrij interview wil afnemen.

De keuze voor een dataverzamelingsinstrument

In paragraaf 3.1 heb ik gekozen voor een waarnemingsmethode, vragen stellen, en een onderzoeksmethode, een interview. Het interview kent drie hoofdvormen: het gestructureerde interview, het semi- gestructureerde interview en het vrije interview. Voor mijn onderzoek is een semi- gestructureerd tot vrij interview het meest geschikt: ik heb een vast onderwerp en een aantal hoofdvragen die aan de orde moeten komen. Andere zaken die van belang blijken tijdens het interview kan ik meenemen in de verwerking van de data.

Ik heb gekozen voor deze vorm omdat een vrij interview het meest geschikt is voor een gesprek dat gelegenheid biedt om een onderwerp goed uit te diepen. Daarnaast is een belangrijke overweging dat ik het gesprek wil laten plaatsvinden in zo ongedwongen mogelijke situatie. Op onze school is het niet erg gebruikelijk dat zo'n kleine groep mensen

over een inhoudelijk onderwerp gaat praten, meestal gebeurt dat tijdens een geplande bijeenkomst, zoals een intervisie of een vergadering met de collega's van onder- of bovenbouw of het hele team. Hierdoor kan een onnatuurlijke situatie ontstaan waarbij de respondenten zich ongemakkelijk voelen. Dit kan invloed hebben op de (betrouwbaarheid van de) data die voortkomen uit het interview.

Voorafgaand aan het interview laat ik de vragen lezen aan de respondenten. Het interview schrijf ik uit en laat ik aan de respondenten lezen, zodat zij kunnen aangeven of ze akkoord gaan met het geschrevene. Na het verwerken van de data houd ik een nabespreking met mijn collega's om nogmaals te controleren of het geschrevene klopt. De datagegevens verwerk ik anoniem en gebruik ik alleen voor dit onderzoek.

Data-analyse en datapresentatie

Door als onderzoeksmethode te kiezen voor een interview zijn de data kwalitatief van aard, dat wil zeggen dat ik te maken heb met ongestructureerde gegevens die niet gemakkelijk te verwerken zijn. Door de data uit het interview te analyseren en te ordenen volgens het model van "de geordende schoenendoos" (Harinck, 2009) kan ik structuur aanbrengen in de verzamelde data. Dit doe ik door de gegevens onder te brengen in thema's, bijvoorbeeld aan de hand van de onderzoeksvragen. Door de onderzoeksgegevens in een matrixmodel te plaatsen, kan ik de uitkomsten van het interview koppelen aan de literatuur uit dit onderzoek en aan de visie van de school. Beide modellen laten ruimte voor eigen interpretatie van de onderzoeker, waardoor de betrouwbaarheid in het geding kan komen (zie paragraaf 3.3).

3.3 Verantwoording

Een onderzoek moet betrouwbaar en valide zijn. In een praktijkonderzoek zijn beide moeilijk te berekenen. Ik kan wel de principes van betrouwbaarheid en validiteit gebruiken bij het kritisch nadenken over het onderzoeksinstrument en de datapresentatie.

Met betrouwbaarheid wordt verwezen naar de herhaalbaarheid, nauwkeurigheid van een meting, in dit geval het interview. Validiteit houdt in dat het onderzoek meet wat we willen meten, dat het beeld klopt met de werkelijkheid. Om een zo objectief mogelijk beeld te krijgen over de betrouwbaarheid en validiteit van dit onderzoek maak ik gebruik van "critical friends", studiegenoten en collega's, die kritisch meedenken over het onderzoeksinstrument en andere facetten van het onderzoek. Daarnaast gebruik ik mijn gezonde verstand om een en ander op een rijtje te zetten en te beoordelen.

Ethische aspecten

Ethiek kent in hoofdzaak twee dimensies: een plichtdimensie en een aspiratiedimensie. In de plichtdimensie staan de regels centraal en wordt er beschreven waar minimaal aan moet worden voldaan. De plichtdimensie geeft de grenzen aan en beschrijft deze in verplichtingen en regels (do's en don'ts). De aspiratiedimensie benadrukt juist de morele persoonlijke kwaliteiten waarover je zou moeten beschikken om een onderzoek optimaal te kunnen uitvoeren. In het geval van praktijkonderzoek in het kader van Master SEN kan het onderzoek (binnen de kaders) nogal uiteenlopend zijn. Daarom is door Fontys-OSO gekozen voor een set van principes waarin de student een eigen afweging moet kunnen maken die aansluit bij het gekozen onderzoeksterrein. Deze set van principes is ontleend aan de notitie *Wetenschappelijk onderzoek: Dilemma's en verleidingen* (2005).

Verantwoording van deze 5 principes:

1. Vertrouwen, bedrog en zelfbedrog:

Ik schrijf mijn onderzoek in begrijpelijke, concrete taal. Ik hanteer geen methodes die de betrokkenen aantasten in hun waardigheid. Ik zorg ervoor dat ik gemaakte afspraken nakom. Ik voorkom bedrog, zelfbedrog en slordigheid door het onderzoek en het meesterstuk regelmatig te bespreken met mijn medestudenten en mijn docent.

2. Zorgvuldigheid en nalatigheid:

Om mijn collega's niet te veel te belasten, heb ik een onderwerp voor mijn meesterstuk gekozen waar draagvlak voor is. Ik heb toestemming gekregen vanuit de directie om het onderzoek op te starten. Ik werk met geanonimiseerde gegevens, zodat er geen relatie gelegd kan worden tussen persoonlijke gegevens en onderzoeksgegevens.

3. Volledigheid en selectiviteit:

Volledigheid speelt een belangrijke rol, hoewel selectie en beperking onvermijdelijk zijn bij het realiseren van dit meesterstuk. Ik zorg ervoor dat dit niet leidt tot het achterhouden van gegevens die mij niet uitkomen bij het beantwoorden van de onderzoeksvraag. Dat betekent dat alle uitkomsten en resultaten een rol spelen in dit meesterstuk.

4. Concurrentie en collegialiteit:

In gespreksgroepen met "critical friends" en collega's wordt commentaar geleverd op elkaars werk. Wij zetten ons voor elkaar in, we behoeden elkaar voor blunders en indien nodig zorgen we voor bemoediging.

5. Publiceren, auteurschap en geheimhouding:

Na het afronden van mijn meesterstuk kan mijn onderzoek beschikbaar worden gesteld, zodat mijn onderzoek kan worden gedeeld.

Triangulatie

Het doen van een praktijkonderzoek levert vaak niet- eenduidige, niet- vaststaande data op. Vaak gaat het om invalshoeken van verschillende belanghebbenden. Deze invalshoeken zijn allen legitiem en moeten zorgvuldig bekeken worden. Vanuit verschillende invalshoeken kijken naar een onderwerp heet triangulatie.

De data die voortkomen uit het interview met mijn collega's wil ik naast de resultaten uit het literatuuronderzoek en de visie van onze school leggen. Ik heb niet alleen Nederlandse, maar ook buitenlandse literatuur gelezen. Op deze manier pas ik triangulatie toe: ik toets de opvattingen van mijn collega's aan de visie van de school en aan (internationale) literatuur die over kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong gepubliceerd is.

4. Datapresentatie en resultaten

In dit hoofdstuk geef ik de resultaten van mijn onderzoek weer en presenteer ik de visie van de school waar ik werk. De resultaten van mijn onderzoek heb ik verkregen uit interviews met twee van mijn collega's. De deelvragen bij mijn onderzoeksvraag en de visie van de school gebruik ik als uitgangspunt bij het presenteren van de onderzoeksgegevens.

4.1 De visie van onze school

In deze paragraaf neem ik integraal de visie van onze school op. Hiermee ga ik in een volgende paragraaf kijken in hoeverre de resultaten uit het interview met mijn collega's overeenstemmen met de uitgangspunten van de school.

Algemeen

Onze school is een openbare school, waar wij streven naar een hoge betrokkenheid en zelfverantwoordelijkheid voor kinderen, ouders en leerkrachten.

Op school werken kinderen, ouders en leerkrachten op een gelijkwaardige manier samen.

We zijn open en eerlijk, willen door middel van heldere communicatie duidelijkheid scheppen. We zijn samen verantwoordelijk; samen dragen we de school.

Een veilig klimaat, geborgenheid, welbevinden en vertrouwen is de basis voor goed onderwijs op onze school. Hieraan werken we bewust en planmatig. We vinden het van belang dat we nu met elkaar in één gebouw samen kunnen werken. Op die manier kunnen we optimaal gebruik maken van de kwaliteiten van een ieder.

Kinderen

We geven de kinderen de ruimte om zich op een eigen manier te ontwikkelen, want elk kind is uniek, heeft een eigen achtergrond en beginsituatie. We streven ernaar dat de kinderen aan het einde van hun basisschoolloopbaan als zelfverzekerd, zelfstandig persoon naar de vervolgschool gaan die bij hen past. Door goede observaties onderkennen we wat er bij de leerling speelt op zowel sociaal-emotioneel als op cognitief gebied.

Ouders

De contacten met ouders vinden wij erg belangrijk. Ouders spelen een cruciale rol in het leven van onze leerlingen. Het is van groot belang dat ouders en school regelmatig met elkaar in contact treden. Op die manier blijven zaken helder en duidelijk. Verder vinden wij het goed dat ouders, waar mogelijk, worden ingezet in activiteiten binnen de school. Dit gebeurt o.a. bij het overblijven en bij diverse uitstapjes. In de komende jaren willen we

onderzoeken op welke manier we ouders meer actief kunnen betrekken bij het onderwijsleerproces van hun kind. Natuurlijk vinden wij het van belang om, wanneer er problemen zijn met een kind, dit snel met de ouders te bespreken. Er is structureel overleg met de ouderraad en met de medezeggenschapsraad.

Onderwijskundig

In ons onderwijs bieden wij ruimte aan het eigen initiatief en zelfverantwoordelijkheid van het kind, hun verschillende behoeften en vrije keuze. We leren de kinderen dat het belangrijk is om samen te werken met anderen.

Dit alles vindt o.a. plaats tijdens het zelfstandig werken middels contractwerk. Hierbij speelt de dialoog tussen kinderen onderling en leerkracht en kinderen een belangrijke rol. Ons onderwijs is effectief, actief en interactief. We maken gebruik van gestructureerde werkvormen en gevarieerd materiaal. Daarmee geven wij de kinderen de gelegenheid zelfontdekkend bezig te zijn en waar mogelijk op het eigen niveau te werken. De kring is een wezenlijk onderdeel van een schooldag.

In de kring leren de kinderen praten, luisteren, elkaar kennen en waarderen. Gedurende een schooldag komen de kinderen en hun leerkracht regelmatig bij elkaar terug in de kring.

Daarnaast zijn rust en een aantal geleide en gestuurde activiteiten onontbeerlijk. We werken met een duidelijke opbouw in de leerstof (methodes) en toetsing aan de basisvakken. Hierbij werken we met korte instructies, waarna we kinderen verder begeleiden aan de instructietafel via verlengde of herhalende instructie. In de onderbouw wordt naar aanleiding van thema's gewerkt waarbij de kinderen gestimuleerd worden om lerend te ontdekken.

Om dit alles te realiseren maken we gebruik van een heldere overlegstructuur waarin we elkaar goed informeren en waarin ieders mening wordt gehoord. We maken goede afspraken die helder worden vastgelegd en nagekomen.

4.2 Samenvatting van het interview

Ik heb interviews in de vorm van open gesprekken afgenomen bij twee van mijn collega's. In bijlage 1 is het volledige interview te vinden, in deze paragraaf geef ik een samenvatting aan de hand van de deelvragen van mijn onderzoek.

Welke kennis over kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong en over materialen voor deze kleuters hebben mijn collega's?

- Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong vallen vaak meer op bij activiteiten in de kring dan tijdens de werktijd. Deze kleuters zouden zich snel aanpassen aan het niveau van de groep, maar op onze school merken we dat deze leerlingen zich wel

laten zien. Het is belangrijk voor het welbevinden van de leerling om een ontwikkelingsvoorsprong op tijd te signaleren.

- Het ideaalbeeld zou zijn om meer in te spelen op de interessegebieden van de kleuter, om op deze manier ook werkjes die de leerling minder aanspreken uitdagend te maken. De computer kan goed worden ingezet om werk op het juiste niveau aan te bieden. We willen duidelijke eisen stellen aan kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong, ook zij moeten wel eens minder leuke werkjes doen. Stof die ze al beheersen, hoeven ze niet meer te doen.
- In de kleuterklassen gebruiken we nu materialen die een uitbouw hebben naar hogere niveaus, daarnaast gebruiken we computerprogramma's en letterspelletjes uit groep 3. Ook constructiematerialen als K'nex en Kapla worden aangeboden.
- Op dit moment krijgen kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong werk dat binnen het normale kleuterprogramma past, maar waarin wel extra, uitdagende materialen worden aangeboden. In plaats van antwoorden geven de leerkrachten denkvragen terug aan de leerling.

Wat zijn de kenmerken van deze kleuters?

- Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong vallen op door hun taakaanpak, hun manier van denken en hun opvallende interesses. Ze hebben veel fantasie, een grote taalvaardigheid en zijn filosofisch ingesteld. Opvallend is dat ze vaak weinig aansluiting hebben bij leeftijdsgenoten.
- Het aanbieden van extra uitdaging wordt gedaan op verzoek van de leerling, de ouders of de leerkracht zelf.
- We zouden, naast de intakeijst (zie bijlage 2), een objectief signaleringsinstrument willen hebben waarmee je een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong snel in beeld krijgt. De menstekening van "Goudenough" zou hiervoor een idee zijn (zie bijlage 3).

Hoe komen we tot een verantwoord onderwijsaanbod voor deze kleuters?

- Een aangepast programma voor een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong moet geen lineair programma zijn, maar een voorraad keuzemogelijkheden.
- In de klas zou het programma de vorm kunnen krijgen door middel van een kieskast met uitdagende werkjes. Deze kieskast krijgt een plaats op het planbord en is toegankelijk voor alle leerlingen. De collega's hebben geen behoefte aan een "kleuterplusklas", maar groepsoverstijgende activiteiten zijn wel een optie.
- Het zou wenselijk zijn om het materiaal dat gebruikt wordt door kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong uit te breiden met denkspellen, extra constructiemateriaal

zoals de grote schroevenkist, Lasy en SIO Montage en aanvullende materialen voor de techniekdozen.

Volstaat onze intakeelijst?

- De intakeelijst (zie bijlage 2) is een subjectieve manier om een beeld te krijgen van een kind. Het is aan de leerkracht om dat beeld te toetsen aan het gedrag van de leerling in de klas.
- De intakeelijst (zie bijlage 2) wordt meestal pas teruggepakt als een leerling opvalt: dan gaat de leerkracht na of dit bij de intake ter sprake is geweest. De intakeelijst bevat wel vragen waardoor een ontwikkelingsvoorsprong kan worden gesignaleerd tijdens het intakegesprek, maar die vragen worden niet zo specifiek gesteld. Het gesprek blijft nu hangen in algemeenheden. De intakeelijst zou kunnen worden uitgebreid met aandachtspunten en doorvraagtips.

4.3 De visie en het interview naast elkaar gezet

Ik heb de ideeën van mijn collega's over een programma voor kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong naast de visie van de school gezet. Op deze manier zet ik data die met elkaar vergeleken kunnen worden overzichtelijk naast elkaar. In het volgende hoofdstuk volgen de conclusies die uit deze data getrokken kunnen worden.

Collega's aan het woord	De visie van de school
Het is belangrijk voor het welbevinden van de leerling om een ontwikkelingsvoorsprong op tijd te signaleren.	Een veilig klimaat, geborgenheid, welbevinden en vertrouwen is de basis voor goed onderwijs op onze school. Hieraan werken we bewust en planmatig.
Meer inspelen op de interessegebieden van de kleuter, om op deze manier ook werkjes die de leerling minder aanspreken uitdagend te maken. De computer inzetten om werk op het juiste niveau aan te bieden. Duidelijke eisen stellen aan kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong, ook zij moeten wel eens minder leuke werkjes doen. Stof die ze al beheersen, hoeven ze niet meer te doen.	We geven de kinderen de ruimte om zich op een eigen manier te ontwikkelen, want elk kind is uniek, heeft een eigen achtergrond en beginsituatie.
Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong krijgen werk dat binnen het normale kleuterprogramma past, maar waarin wel extra, uitdagende materialen worden aangeboden. In plaats van antwoorden te geven, stellen leerkrachten denkvragen.	Ons onderwijs is effectief, actief en interactief. We maken gebruik van gestructureerde werkvormen en gevarieerd materiaal. Daarmee geven wij de kinderen de gelegenheid zelfontdekkend bezig te zijn en waar mogelijk op het eigen niveau te werken.

Deze kleuters vallen op door hun taakaanpak, hun manier van denken en hun opvallende interesses. Ze hebben veel fantasie, en grote taalvaardigheid en zijn filosofisch ingesteld. Opvallend is dat ze vaak weinig aansluiting hebben bij leeftijdsgenoten.	Door goede observaties onderkennen we wat er bij de leerling speelt op zowel sociaal-emotioneel als op cognitief gebied. We leren de kinderen dat het belangrijk is om samen te werken met anderen.
Het aanbieden van extra uitdaging wordt gedaan op verzoek van de leerling, de ouders of de leerkracht zelf.	Op school werken kinderen, ouders en leerkrachten op een gelijkwaardige manier samen. Ouders spelen een cruciale rol in het leven van onze leerlingen. De dialoog tussen kinderen onderling en leerkracht en kinderen speelt een belangrijke rol.
We zouden, naast de intakelijst, een objectief signaleringsinstrument willen hebben waarmee je een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong snel in beeld krijgt.	Door goede observaties onderkennen we wat er bij de leerling speelt op zowel sociaal-emotioneel als op cognitief gebied.
Een aangepast programma voor deze kleuters moet geen lineair programma zijn, maar een voorraad keuzemogelijkheden. In de klas zou het programma de vorm kunnen krijgen door middel van een kieskast met uitdagende werkjes. Deze kieskast krijgt een plaats op het planbord en is toegankelijk voor alle leerlingen.	We geven de kinderen de ruimte om zich op een eigen manier te ontwikkelen, want elk kind is uniek, heeft een eigen achtergrond en beginsituatie.
De intakelijst wordt meestal pas teruggepakt als een leerling opvalt: dan gaat de leerkracht na of dit bij de intake ter sprake is geweest. De intakelijst bevat vragen waardoor een ontwikkelingsvoorsprong kan worden gesignaleerd bij de intake, maar die vragen worden niet zo specifiek gesteld. De intakelijst zou kunnen worden uitgebreid met aandachtspunten en doorvraagtips.	De contacten met ouders vinden wij erg belangrijk. Ouders spelen een cruciale rol in het leven van onze leerlingen. Het is van groot belang dat ouders en school regelmatig met elkaar in contact treden.

5. Data-analyse

In dit hoofdstuk beschrijf ik de analyses van mijn bevindingen en resultaten uit hoofdstuk 4. Ik zoek uit welke bevindingen bijdragen aan het beantwoorden van mijn onderzoeksvraag door de praktijk (de antwoorden van mijn collega's uit het interview) te vergelijken met de visie van de school en de theorie die ik bestudeerd heb over kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong.

5.1 Vergelijking van de praktijk en de visie

In hoofdstuk 4 heb ik de data van mijn onderzoek gepresenteerd aan de hand van een tabel waarin ik de antwoorden van mijn collega's plaatste naast de visie van onze school. In deze paragraaf zal ik de resultaten analyseren en vergelijken.

De vergelijking

De visie van onze school stelt dat een veilig klimaat, geborgenheid, welbevinden en vertrouwen de basis is voor goed onderwijs op onze school. We werken hieraan bewust en planmatig. Door te streven naar het vroegtijdig signaleren van kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong en dit planmatig vast te leggen, werken we in overeenstemming met de visie. Bovendien werken we hiermee aan een veilig klimaat voor de leerlingen, waarin ze zich welbevinden en zich gezien weten.

Mijn collega's willen inspelen op de interessegebieden van kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong, werkjes die de leerling minder aanspreken uitdagend maken, de computer inzetten om werk op het juiste niveau aan te bieden. Daarnaast willen ze duidelijke eisen stellen aan deze kleuters, ook zij moeten wel eens minder leuke werkjes doen. Hiermee geven we de leerlingen de ruimte om zich op een eigen manier te ontwikkelen.

We willen het aangepaste programma voor kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong gieten in de vorm van een "kieskast" met daarin gevarieerde, uitdagende materialen. Deze materialen beslaan verschillende leergebieden en hebben een verscheidenheid aan handelingsmanieren (bv. platte vlak of 3D, fijn- of grofmotorisch). De "kieskast" krijgt een plaats op het planbord en is toegankelijk voor alle leerlingen. Hierdoor krijgen alle kleuters de kans om één van deze materialen te ontdekken of om samen te werken met de kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong. We geven hiermee leerlingen de kans om zich op een eigen manier te ontwikkelen en leren we kleuters samenwerken.

Door het aangepaste programma voor kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong in te bedden in het gewone dagprogramma in de klas, komen we tegemoet aan de behoefte van deze kinderen om niet anders te zijn dan andere kinderen. Hiermee geven we hen en andere kleuters een veilig klimaat om in te leren en om zichzelf in te laten zien.

Door te observeren onderkennen we wat er bij de leerling speelt op zowel sociaal-emotioneel als op cognitief gebied. Hierdoor hebben we gemerkt dat kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong opvallen door hun taakaanpak, hun manier van denken en hun opvallende interesses. Ze hebben veel fantasie, en grote taalvaardigheid en zijn filosofisch ingesteld. We zien dat ze vaak weinig aansluiting hebben bij leeftijdsgenoten.

Op onze school speelt gelijkwaardigheid een belangrijke rol, daarom vinden we het belangrijk dat het aanbieden van extra uitdaging in de leerstof op initiatief van zowel de leerling, als de ouders of de leerkracht gedaan kan worden. De rol van de ouders hierin is belangrijk, maar ook het contact, de dialoog, tussen leerling en leerkracht.

Om te weten wat er bij de leerling speelt op zowel sociaal-emotioneel als op cognitief gebied, is het belangrijk om goede observaties te doen. Omdat we het belang onderkennen van een vroege signalering van kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong, zouden we een objectief signaleringsinstrument willen hebben waarmee je een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong snel in beeld krijgt.

Op dit moment wordt de intake lijst niet optimaal ingezet: de lijst bevat vragen waarmee een ontwikkelingsvoorsprong zou kunnen blijken tijdens het intakegesprek, maar uit de praktijk blijkt dat de leerkrachten deze specifieke vragen weinig stellen. Het gesprek blijft nu hangen in algemeenheden. Hierdoor is de intake lijst een onvoldoende sturend middel bij signalering. Omdat wij de contacten met ouders erg belangrijk vinden, willen wij zorgvuldiger omgaan met de vragen in de intake lijst. De vragen moeten erop gericht zijn om een vroege signalering juist mogelijk te maken. De intake lijst zou kunnen worden uitgebreid met aandachtspunten en doorvraagtips, waardoor het doel ervan voor de leerkracht duidelijk is en blijft.

5.2 Vergelijking van de theorie en de praktijk

Het literatuuronderzoek in hoofdstuk 2 ben ik geëindigd met een paragraaf “Interpretatie en consequenties”, waarin ik een aantal belangrijke punten heb opgeschreven die voortkwamen uit het literatuuronderzoek. Deze consequenties hebben betrekking op de dagelijkse praktijk op onze school met betrekking tot het onderwijs aan kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong. Hieronder volgt een korte samenvatting van de consequenties, daarna zal ik deze vergelijken met de resultaten uit de interviews.

Samenvatting en consequenties van het literatuuronderzoek

Het is belangrijk om kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong zo vroeg mogelijk te signaleren en te begeleiden zodat het kind zich kan blijven door ontwikkelen. Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong ontwikkelen zich op sociaal en emotioneel vlak vaak op een andere manier dan andere kleuters.

Voor het signaleren van kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong zijn drie aspecten van belang: informatie van de ouders, observatie door de leerkracht en didactische gegevens. Het is belangrijk om alle kleuters nauwkeurig te gaan bekijken door middel van deze drie signaleringsinstrumenten.

Op onze school hanteren we voor de signalering in de groepen 3 t/m 8 het Digitaal Handelingsprotocol Hoogbegaafdheid webbased (DHH) van Drent en Van Gerven (2007). In de praktijk blijkt dat het DHH geen geschikt instrument is om alle kleuters te screenen. Er zal een eerste signalering plaats moeten vinden. Voor kleuters die na deze eerste signalering zijn overgebleven en voor diagnostiek is het DHH wel een geschikt instrument.

Om te komen tot een verantwoord onderwijsaanbod voor deze kleuters moeten we het niveau aanpassen van de activiteiten die de leerling aangeboden krijgt. Activiteiten die onder het ontwikkelingsniveau van de kleuter liggen, hoeven we niet meer aan te bieden. We compacten het aanbod voor de kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong door leerstappen te vergroten.

Het verrijken van het aanbod zorgt voor een brede ontwikkeling en moet voldoen aan een aantal kenmerken: de kleuter moet handelend kunnen leren, uitgedaagd worden zich exploratief op te stellen, de verrijkingsopdracht moet hem niet isoleren van andere leerlingen, samenwerken is belangrijk. De leerling moet de opdracht relatief zelfstandig kunnen maken. De eigen belangstelling van de kleuter speelt een belangrijke rol, maar is niet bepalend voor de te maken opdrachten.

De vergelijking

Mijn collega's blijken een aardig beeld te hebben over kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong, ze noemen kenmerken, weten het één en ander over de signalering van deze kleuters en hebben nagedacht over de aanpassing die deze kleuters snel zouden laten zien.

Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong moeten zo vroeg mogelijk gesignaleerd worden en begeleid worden, zodat ze zich kunnen blijven ontwikkelen. Mijn collega's onderschrijven het belang van vroegtijdige signalering. Ze zien drie factoren als belangrijke signaleringsinstrumenten: het intakegesprek met de ouders, observaties door de leerkracht en een objectief instrument. Als voorbeeld noemen mijn collega's de menstekening.

Daarnaast verwachten ze in een nieuw kleuterobservatiesysteem, dat we volgend jaar gaan uitzoeken, nog een objectieve meetlat te vinden.

Uit mijn literatuuronderzoek blijkt dat de door mijn collega's genoemde instrumenten volstaan om kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong op tijd te signaleren. Na deze signalering kunnen de gegevens van de overgebleven leerlingen worden ingevoerd in het DHH om de volgende stap te zetten: diagnosticeren.

We willen duidelijke eisen stellen aan kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong. Hierdoor leren deze kleuters leren, maar leren ze ook wat ze moeilijk vinden en hoe ze problemen kunnen oplossen. Ze doen, net als de andere leerlingen, ook wel eens een werkje dat ze niet zo leuk of interessant vinden. Van der Molen (2006) zegt: "Datgene wat van ze verwacht wordt, kost ze niet of nauwelijks moeite. (...) Deze kinderen leren niet werken, ze leren niet leren en vooral: ze leren niet falen".

Het compacten van het programma gebeurt door vaardigheden die de kleuter al beheerst niet meer aan te bieden. Een verrijkingsprogramma zou, volgens mijn collega's, de vorm moeten krijgen van een voorraad keuzemogelijkheden die kant en klaar gepakt kunnen worden. Hiermee kun je optimaal afstemmen op de ontwikkeling van een kind, die tot ongeveer het zesde jaar sprongsgewijs verloopt. Dit wil zeggen dat periodes van relatieve stilstand worden afgewisseld met periodes van relatief grote vooruitgang.

Door kant en klare materialen voorhanden te hebben, kan de leerkracht direct inspelen op het niveau of interesse van de kleuter. Door deze materialen ook beschikbaar te stellen aan andere kleuters in de klas, zorgt de leerkracht ervoor dat het verrijkingsprogramma voor de kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong zonder op te vallen in het klassenprogramma past.

Bovendien kunnen de kleuters zo samenwerken met elkaar. In de literatuur wordt expliciet besproken dat deze kleuters zich willen aanpassen aan het niveau van hun klasgenoten omdat ze niet graag “anders” zijn. Het verrijkingsprogramma zoals mijn collega’s dat zouden willen hebben op onze school past binnen de “gouden regels” voor het compacten en verrijken van de lesstof die Van Gerven geeft :

1. Een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong heeft, net als andere kleuters, behoefte aan handelend leren. Hun behoefte aan leerinhoud, onderwerpen en intensiteit verschilt wel van die van andere kleuters. Bedenk cognitieve doe-opdrachten waarbij het kind intrinsiek wordt uitgedaagd zich exploratief op te stellen.
2. Zorg dat de verrijkingsopdracht de kleuter niet isoleert van andere leerlingen. Kijk welke andere leerlingen uit groep 1-2 kunnen meedoen met de taak.
3. De opdracht moet relatief zelfstandig door het kind aangepakt kunnen worden.
4. De cognitieve ontwikkeling kan in dienst gesteld worden van de sociale ontwikkeling: kies opdrachten waarbij de kleuter kan samenwerken. Het samenwerkingproces moet wel begeleid worden door de leerkracht.
5. Bij de keuze van taken speelt de eigen belangstelling van de kleuter een belangrijke rol, maar dit betekent niet dat het kind volledig de vrije hand heeft bij het kiezen van een taak.

Concreet zou het verrijkingsprogramma voor kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong bestaan uit gebruikelijke kleutermaterialen met een uitbouwmogelijkheid naar hogere niveaus, zoals Vertifix, Dubbeldam. Constructiematerialen zoals K’nex, Kapla worden aangeboden met moeilijke opdrachtenkaarten in 3D. Om tegemoet te komen aan de behoefte van deze kleuters om “echt te leren” gebruiken we letterspelletjes van de methode Leeslijn uit groep 3, rekenspelletjes uit de hogere groepen en werken de leerlingen in computerprogramma’s van Ambrasoft of op Rekenweb.

5.3 Consequenties

Ik heb in dit hoofdstuk de data uit de interviews met mijn collega’s getoetst aan de visie van onze school en aan de literatuur zoals ik die in hoofdstuk 2 heb beschreven. Hieruit volgen een aantal antwoorden en consequenties.

- Om kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong op tijd te signaleren is het belangrijk om de intake lijst nog eens goed tegen het licht te houden. Hoewel de inhoud van de lijst voldoende handvatten tot signalering biedt, maken we hier niet optimaal gebruik van. Hiermee gaan we voorbij aan de expertrol van ouders met betrekking tot hun kind. Dit stemt niet overeen met de visie van onze school.

- We kunnen de menstekening invoeren als signaleringsinstrument naast de leerkrachtobservaties en het intakegesprek.
- Het aangepaste programma voor compacten en verrijken zoals mijn collega's dat graag zouden zien, past binnen de visie van de school. Daarnaast beantwoordt het aan de regels zoals die beschreven worden door deskundigen op het gebied van kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong.
- Door het aangepaste programma voor kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong te integreren met het klassenprogramma, kunnen we voldoen aan de wens van deze kleuters om niet op te vallen.
- De leerkrachten constateren dat kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong vaak weinig aansluiting hebben bij leeftijdsgenoten. Dat wordt niet als problematisch gezien, maar zou wel verder in kaart mogen worden gebracht.

6. Antwoorden en conclusies

In dit hoofdstuk formuleer ik de antwoorden op de deelvragen en daarmee het antwoord op mijn onderzoeksvraag. De antwoorden relateer ik aan de literatuur en ik trek conclusies met betrekking tot het beleid voor kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong op onze school.

Mijn onderzoeksvraag is : “Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong: hoe gaan we er op onze school mee om?” Ik heb de volgende deelvragen onderzocht:

- Wat zijn de kenmerken van deze kleuters?
- Welke kennis over deze kleuters en over materialen voor deze kleuters hebben mijn collega's?
- Hoe komen we tot een verantwoord onderwijsaanbod voor deze kleuters?
- Hoe voeren we dat aanbod uit in de klas?

6.1 Wat zijn de kenmerken van deze kleuters?

De ontwikkeling van jonge kinderen verloopt niet lineair, maar sprongsgewijs. Dit wil zeggen dat periodes van relatieve stilstand worden afgewisseld met periodes van relatief grote vooruitgang. Hierdoor is het moeilijk om vast te stellen of een jong kind hoogbegaafd is. Daarom spreken we van kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong.

Verschillende bronnen uit mijn literatuuronderzoek geven kenmerken van kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong. Al deze kenmerken komen ongeveer overeen met de kenmerken die Van Gerven noemt:

- Ze zijn enorm taalvaardig. Ze hebben een groot begrip van de taal en passen taal goed en gevarieerd toe. Ze zijn geneigd taal erg letterlijk te nemen.
- Ze kunnen intens met dingen bezig zijn, met tomeloze energie.
- Ze denken al jong na over levensbeschouwelijke zaken, zoals de dood en de zin van het leven.
- Ze hebben een groot invoelend vermogen. Ze kunnen zich sterk inleven in een situatie en kunnen die situatie ook generaliseren.
- Ze hebben een geweldige honger naar kennis en belangstelling voor niet-kinderlijke onderwerpen.
- Ze laten een grote mate van taakgerichtheid en concentratie zien, vooral bij zelfgekozen taken.
- Hun spel is fantasierijk en creatief.

- Ze hebben een enorm aanpassingsvermogen, ook aan hun leeftijdsgenoten. Dat kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong sociaal-emotioneel achter zouden lopen, klopt niet.
- Ze zijn, meer dan het gemiddelde kind, geïnteresseerd in cijfers en letters.
- Ze beschikken over een sterk geheugen.

Niet alle kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong laten deze kenmerken in dezelfde mate laten zien. Het is wel belangrijk dat het kind de kenmerken langdurig laat zien en op verschillende plaatsen, dus niet alleen op school.

Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong worden vaak als sociaal zwak ervaren. Dit is niet terecht. De sociaal- emotionele ontwikkeling verloopt bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong vaak ook in een hoger tempo, waardoor zij eerder in staat zijn zich op een volgend niveau te begeven dan hun leeftijdsgenootjes. Deze kleuters ontwikkelen zich op sociaal en emotioneel vlak op een andere manier dan andere kleuters. Ze hebben andere verwachtingen van vriendschap, van spelregels en van samenspelen.

Leren, of op een andere manier cognitief bezig zijn en uitdaging krijgen, is voor kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong een vorm van spelen en daarmee een levensbehoefte. Deze kinderen vervelen zich vaak bij het spelen. Vooral bij jongens wordt deze verveling zichtbaar door dwars gedrag. Bij meisjes leidt het vaak tot aanpassingsgedrag.

Ook bij kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong bestaat het gevaar voor onderpresteren. Als een kleuter op school het niveau van klasgenootjes ziet, zal deze kleuter zijn ontwikkelingsvoorsprong proberen te verbergen. Dit doet het gedeeltelijk zodat het niet in een uitzonderingspositie terecht zal komen, maar ook omdat het kind er van uitgaat dat het zo hoort op school.

6.2 Welke kennis over deze kleuters en over materialen voor deze kleuters hebben mijn collega's?

Mijn collega's ervaren dat kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong vooral opvallen tijdens de kringactiviteiten, al vanaf groep 1. Dit doen ze door hun taalvaardigheid, maar ook door hun opvallende belangstellingsgebieden. De ervaring op onze school is dat kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong zich over het algemeen wel laten zien. Ze passen zich niet in zo'n mate aan dat de leerkrachten ze niet meer signaleren. De leerkrachten vinden het op tijd signaleren van een ontwikkelingsvoorsprong belangrijk, omdat het welbevinden van de leerling hierdoor sterk wordt beïnvloed.

In de klassen worden een aantal kleutermaterialen gebruikt die een uitbouw hebben naar hoge niveaus op verschillende vakgebieden. Op de computer zijn de Klankie-toetsenborden en de rekenspellen van Ambrasoft of Rekenweb heel bruikbaar. Lees- en rekenspelletjes uit groep 3 (of hoger) zetten we regelmatig in voor deze kleuters. Verder worden techniekdozen, materialen met opdrachten voor ruimtelijk bouwen en opdrachtkaarten bij constructiematerialen veel gebruikt op onze school. We stellen denkvragen in plaats van antwoorden te geven. Een en ander past gewoon in het normale kleuterprogramma, de leerling vormt hierbij geen uitzondering op de rest van de klas.

6.3 Hoe komen we tot een verantwoord onderwijsaanbod voor deze kleuters?

Door een grondig literatuuronderzoek te doen en mijn collega's te interviewen heb ik een basis gelegd om tot een onderwijsaanbod te komen dat breed gedragen wordt. Door deze gegevens te toetsen aan de visie en aan elkaar heb ik triangulatie toegepast en gecontroleerd dat ik vanuit verschillende invalshoeken kijk naar het onderwerp.

Om het onderwijs aan kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong op onze school "verantwoord" te noemen, moet het beleid hiervoor en de uitvoering ervan in overeenstemming zijn met de visie van onze school en met de literatuur over dit onderwerp. Om onze manier van werken vast te leggen en te borgen schrijf ik een conceptbeleidsstuk dat overeenstemt met de literatuur en met de schoolvisie. In het beleidsstuk leg ik vast hoe wij op school omgaan met het signaleren, diagnosticeren en werken in de klas met kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong (bijlage 4). Het beleid moet worden goedgekeurd door MT, MR en het team van onze school voor het de definitieve status krijgt.

Daarnaast maak ik een werkprotocol voor de leerkrachten in de groepen 1 en 2 (bijlage 5). In dit werkprotocol staat de werkwijze die we gaan hanteren en welke materialen beschikbaar zijn om kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong te signaleren en uit te dagen. Dit document bundel ik, samen met originelen van opdrachtkaarten en gebruikstips, tot een Plusmap. Deze map kan door de leerkrachten als naslagwerk worden gebruikt.

6.4 Hoe voeren we dat aanbod uit in de klas?

De signalering van kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong gaan we aanpakken door de intakelijst bewuster te gaan gebruiken en dieper door te vragen. Op deze manier verwachten we meer specifieke informatie te krijgen over de voorschoolse ontwikkeling van de leerling. Daarnaast laten we jongste kleuters in hun eerste week op onze school een menstekening

maken. De leerkracht scoort deze tekening volgens de normen van Goudenough op mogelijke kenmerken van een ontwikkelingsvoorsprong.

Wanneer we, mede op basis van bovenstaande, vermoeden dat er sprake is van een ontwikkelingsvoorsprong, vragen we de leerkracht en de ouders de signaleringslijst van het Digitaal Handelingsprotocol Hoogbegaafdheid (DHH) in te vullen. Deze lijsten, samen met evt. toetsresultaten, observatiegegevens over het ontwikkelingsniveau en de algemene indruk die de ouders en de leerkracht hebben van de leerling, voert de IB in het DHH. Het advies dat het DHH geeft, is een aanknopingspunt voor een gesprek tussen ouders, leerkracht en IB. Op basis van het advies van DHH en het gesprek dat daarop volgt, besluiten we of we verder onderzoek gaan doen.

Naar aanleiding van mijn literatuuronderzoek heb ik ervoor gekozen om geen vaste leerlijn te maken voor kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong. De ontwikkeling van jonge kinderen verloopt niet lineair, maar sprongsgewijs. Daarom moet het voor leerkrachten mogelijk zijn om materialen en opdrachten te kiezen die passen bij het ontwikkelingsstadium waarin de leerling zich bevindt. Zo wordt de leerling niet gedwongen een leerlijn te volgen die niet passend is bij zijn/ haar ontwikkeling.

We gaan voor de leerkrachten in de groepen 1 en 2 een voorraad maken met opdrachten en materialen die geschikt zijn voor kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong. Uit deze voorraad kunnen leerkrachten putten om de “kieskast” in de klas te vullen. Werkjes uit deze kieskast kunnen door de leerlingen worden gekozen via het planbord, de gebruikelijke manier op onze school. De kieskast mag door alle leerlingen gebruikt worden. Aan de basis van deze voorraad ligt de materialenlijst die is opgenomen in het werkprotocol in bijlage 5, waardoor voor alle betrokkenen op onze school inzichtelijk is welke materialen we gebruiken.

6.5 Conclusies

De belangrijkste conclusies uit dit onderzoek, namelijk de antwoorden op de onderzoeksvragen, staan hierboven beschreven. Het uiteindelijke antwoord op mijn onderzoeksvraag “Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong: hoe gaan we er op onze school mee om?” is beschreven in het conceptbeleidsstuk in bijlage 4. Deze antwoorden leveren herkenbare uitkomsten op, overeenkomsten tussen literatuur en praktijk. Door mijn onderzoek heb ik geconcludeerd dat een aangepast programma voor kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong de vorm kan krijgen van een voorraad keuzemogelijkheden.

Uit de interviews met mijn collega's bleek dat zij ook een voorkeur hebben voor een niet-vaststaande leerlijn.

Ik heb gezien dat de leerkrachten van groep 1-2 op onze school adequate kennis hebben over kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong. Deze leerkrachten zijn in staat leerlingen te signaleren en om te differentiëren op het niveau van de leerling, zonder deze leerling een uitzonderingspositie te laten innemen in de klas. Ook het klassenmanagement zoals we dat op onze school hanteren, leent zich hiervoor. Het is dus mogelijk om te voldoen aan de "gouden regels" voor verrijkingsopdrachten van Van Gerven.

Als eindresultaat van dit onderzoek komen er twee documenten te liggen: een beleidsstuk met daarin onze visie op het werken met kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong en het formele traject dat we volgen van signalering naar diagnosticeren en het werken met deze leerlingen in de klas. Daarnaast komt er een document dat handvatten geeft voor de dagelijkse praktijk, een naslagwerk voor de leerkrachten. Dit document schrijf ik om te zorgen dat onze manier van werken niet alleen in theorie, maar ook in de praktijk geborgd wordt.

7. Evaluatie

In dit hoofdstuk reflecteer ik op de resultaten van mijn onderzoek. Ik doe dit door te kijken wat dit onderzoek heeft opgeleverd voor de toekomst van dit domein. Daarnaast kijk ik terug op wat dit onderzoek voor mij heeft betekend, wat ik ervan geleerd heb.

7.1 Reflectie op de resultaten

Veel van wat ik in de literatuur gelezen heb, komt overeen met de praktijk op school zoals ik die ken en zoals mijn collega's verteld hebben in de interviews. De enige echte uitzondering daarop is het vermogen van kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong om zich (vrijwel) volledig aan te passen aan het niveau van leeftijdsgenoten. Op onze school zien we dat niet in die mate: deze kleuters blijven toch nog zichtbaar. Vooral in kringsituaties vallen kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong op door hun taalgebruik, woordenschat, taakaanpak en -analyse en bijzondere interessegebieden.

Terugkijkend zie ik alerte en capabele leerkrachten om kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong te signaleren en uit te dagen, een schoolvisie die differentiatie voorstaat en een manier van werken die differentiatie binnen de klas mogelijk maakt. Op onze school hebben we dus al een basis om op te bouwen, tijd om met een concreet plan aan de slag te gaan in de kleuterklassen. Dit concrete plan heeft de vorm gekregen van een beleidsstuk voor de formele weg die we gaan bewandelen met kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong. Daarnaast is er voor de praktische weg een werkprotocol.

In mijn omgeving, scholen binnen ons bestuur, binnen het netwerk van WSNS in Tilburg, merk ik dat veel meer scholen bezig zijn het beleid rondom leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong vorm te geven. In de meeste gevallen begint men (net als onze school) met het beleid voor leerlingen in de groepen 3 tot en met 8. Dit is een meer afgebakend, overzichtelijker terrein, waar ook veel praktische informatie over te vinden is.

Een aantal Tilburgse schoolbesturen is bezig, onder de noemer "Talent in beeld", te inventariseren welke scholen bezig zijn met het maken en uitvoeren van beleid rondom leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong. Ik hoop dat de resultaten van dit praktijkonderzoek bruikbaar zullen zijn om ook andere scholen in de nabije toekomst een stuk op weg te helpen.

Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Aan het einde van dit praktijkonderzoek merk ik dat een aantal vragen zijn blijven liggen. Ik heb nu een concrete aanpak geschreven voor het werken met kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong op onze school, maar in dit onderzoek heb ik weinig aandacht besteed aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van deze kinderen. Vooral het aanpassen aan groepsgenootjes heeft mijn interesse gewekt, juist omdat wij dat op onze school niet zo duidelijk zien. In de literatuur wordt het aanpassingsvermogen van kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong echter veelvuldig benadrukt.

Daarnaast constateerden de leerkrachten in de interviews dat kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong vaak weinig aansluiting hebben bij leeftijdsgenootjes. Vanuit de literatuur wordt dit onderkend en verklaard. Deze kleuters ontwikkelen zich sneller en hebben andere verwachtingen van vriendschap, regels en spel. Is het nodig om deze kleuters te leren met hun leeftijdsgenoten om te gaan en andersom? En als dat zo is, wat zou de leerkracht hier concreet mee (of aan?) kunnen doen?

7.2 Reflectie op het doen van een onderzoek

Voor mij, als combinatie doener-denker volgens Kolbs leerstijlen, is een praktijkonderzoek een mooi instrument. Het geeft een vrij strak schema waarbinnen je werkt. Theorie koppelen naar mijn eigen praktijk en dan een instrument maken dat dagelijks gebruikt kan worden op onze school geeft mij voldoening. Dat wil niet zeggen dat het doen van dit onderzoek mij gemakkelijk afgegaan is. Het bepalen wat relevant is te midden van een berg literatuur was een lastige onderneming. Al schrijvende kwam er eigenlijk vanzelf een lijn in, vooral door veel knippen en daarna weer plakken, of definitief weggooien.

Het moeilijkste voor mij, als toch wel lichte controlefreak, was om met een open blik te blijven onderzoeken. Ik heb met opzet niet vooruitgelopen op het eindresultaat van dit onderzoek, al kostte me dat wel moeite: ik wil graag lijnen uitzetten waarlangs ik me kan bewegen. In dit onderzoek heb ik me vooral laten leiden, door de literatuur, door de interviews met collega's. Aan de andere kant was het ook wel amusant om te zien gebeuren. Ik ging letterlijk achter mijn computer zitten zoals Marinus Knoope (de Ontknooping, een lezing op een studiedag) heeft verteld: "Ik ben benieuwd wat ik vandaag ga schrijven.....".

In dit praktijkonderzoek denk ik dat mijn sterke kant, namelijk organiseren, verhelderen, lijnen uitzetten, goed naar voren is gekomen. Aan de andere kant ben ik daarmee wel aan de veilige kant gebleven: daarvan weet ik al dat het mijn sterke kanten zijn. Door me te laten leiden door

wat komen ging en die onzekerheid er te laten zijn, heb ik me toch nog enigszins buiten mijn eigen gebaande paden begeven.

Aanbevelingen voor vervolgonderzoekers

Behoud je open blik! Maak een goed onderzoeks- en tijdsplan en houd je doel helder voor ogen, maar ga niet vooruit lopen op de invulling ervan. Wat is er nu leuker dan een onderzoek doen waarvan de uitkomst je zelf verrast?

Nawoord

Aan het einde van dit meesterstuk kan ik (eindelijk!) mijn collega's bedanken voor hun inzet. Bedanken voor de tijd die ze hebben vrij gemaakt voor de interviews, maar ook (en vooral) voor al die keren dat ik tussendoor een beroep op ze deed om een lijstje te maken, een stuk na te lezen of ze zelf naar mij toe kwamen met ideeën. Ik ben blij dat ik werk met collega's die, ondanks hun eigen werk, oog hebben voor anderen!

Mijn dank aan anderen die me geholpen hebben, mijn vrouw, mijn LOLgroepmaatjes en mijn begeleider van Fontys, is hier niet minder om.

Literatuurlijst

Brunia, R., Peters, W., Gerven, E. van, Janson, D., Overschelde, W. van, Frumau, M., Barendrecht, J., (2008). *Hoogbegaafde kinderen zijn anders...en dat mag!!*. Leiden: Koepel Hoogbegaafdheid.

Drent, S. en Gerven, E. van (2007). *Digitaal Handelingsprotocol Hoogbegaafdheid, handleiding webbased versie*. Assen: Uitgeverij van Gorcum

Gerven, Eleonoor van, (2008). *Omgaan met een ontwikkelingsvoorsprong in de groep*. Geraadpleegd op 30-11-2009 op <http://www.slim-digitaal.nl>

Gerven, Eleonoor van, (2008). *Slimme kleuters, omgaan met ontwikkelingsvoorsprong* Tijdschrift voor Remedial Teaching, jaargang 16, nummer 3.

Gerven, Eleonoor van, (n.d.) *Slimme kleuters: sociaal zwak of niet?* Geraadpleegd op 30-11-2009 op <http://www.lbib.nl>

Gerven, Eleonoor van, *Meer bagagetraject, hoogbegaafde kleuters bestaan niet*. De Wereld van het Jonge Kind, april 2001. Geraadpleegd op 30-11-2009 op <http://www.swv41-07>

Harinck, Frits, (2009), *Basisprincipes Praktijkonderzoek*. Antwerpen- Apeldoorn: Garant.

Janssens, Harrie (n.d.), *Tien meest voorkomende problemen*. Geraadpleegd op 30-11-2009 op <http://www.swv41-07>

Je bent jong en je wil eens wat, (n.d.). Geraadpleegd op 18-01-2010 op <http://www.hoogbegaafdvlaanderen.be>

Kruijff, Tanja de (2007). *Hoogbloeiers, laat ze bloeien*. Helmond: Onderwijs maak je samen

Lambermont, M., Gerven, E. van (n.d.). *Slim kan lezen, leesserie voor slimme kleuters*. Geraadpleegd op 08-02-2010 op <http://www.kleuters-leren.eu>

Leerlijnen Hoogbegaafdheid, (n.d.). Geraadpleegd op 08-02-2010 op <http://www.eureka.inos.nl>

Maeyer, Els de, Slootmakers, Bea (n.d.). *Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong* Geraadpleegd op 30-11-2009 op <http://www.clb-ieper.be>

Molen, Marjolijn van der (2007). *Jonge kinderen*. Geraadpleegd op 08-02-2010 op <http://www.pharos.nl>

Uitbreidingstips voor de kleuterklas, (n.d.). Geraadpleegd op 30-11-2009 op <http://www.hoogbegaafdvlaanderen.be>

Wat verstaat men onder de sociaal/ emotionele ontwikkeling? (n.d.). Geraadpleegd op 15-2-2010 op <http://www.omnino.nl>

Bijlagen

Bijlage 1 Interview met collega's

Bijlage 2 Intakelijst

Bijlage 3 De menstekening volgens de normen van "Goudenough"

Bijlage 4 Beleid Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong

Bijlage 5 Werkprotocol en materialenlijst

Bijlage 1   Uitwerking interview met collega's

Welke kennis over kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong en over materialen voor deze kleuters hebben mijn collega's?

Wat weet je van kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong, zowel uit de theorie als uit de praktijk?

Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong vallen vooral op tijdens de kringactiviteiten, al vanaf groep 1. Tijdens het werken zijn er een aantal leerlingen die niet of nauwelijks opvallen. Je hoort altijd dat je kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong snel moet signaleren en uitdagen, omdat ze zich heel snel aanpassen aan het niveau van de leerlingen in de groep. Die snelle aanpassing zien we op school niet zo vaak, de leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong laten zich wel zien. Ook in de volgende jaren blijkt over het algemeen niet dat we leerlingen echt compleet gemist hebben: de leerlingen met een voorsprong hadden we wel in het vizier.

Het op tijd signaleren van een ontwikkelingsvoorsprong is belangrijk, het welbevinden van de leerling wordt hierdoor sterk beïnvloed.

Hoe vind je dat we om moeten gaan met deze kleuters, wat zou je droom/ ideaalbeeld zijn?

Voor ons zou ideaal zijn: verdiepen in plaats van versnellen. We zouden meer willen inspelen op de interessegebieden van een leerling, op deze manier kunnen we ook bijvoorbeeld knip-, plak-, en vouwwerkjes interessanter maken. Dit kunnen we dan doen door een leerling die geïnteresseerd is in planeten als motorische knipopdracht een planetenstelsel uitte laten knippen en op te plakken. Zo combineer je iets dat moet met iets dat interessant is voor de leerling. De computer is een geschikt medium om niveauverschillen goed op te vangen. We willen duidelijke eisen stellen aan kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong. Ze doen, net als de andere leerlingen, ook wel eens een werkje dat ze niet zo leuk of interessant vinden. Daarna mogen ze wel een leuk werkje kiezen. Stof die ze al beheersen, hoeven ze niet meer te doen.

Welke materialen die wij op school hebben, zijn hiervoor geschikt?

Een aantal kleutermaterialen kun je uitbouwen met hoge niveaus op verschillende vakgebieden. We gebruiken de Klankie-toetsenborden, Leeslijnspeletjes die we ook in groep 3 gebruiken en op de computer de rekenspellen van Ambrasoft of Rekenweb. De techniekdozen die we ooit gemaakt hebben gebruiken we. Materialen met opdrachten voor ruimtelijk bouwen zijn heel uitdagend, zoals Vertifix, Blok& Bol. Verder laten we leerlingen K'nex- en Kaplavorbeelden namaken die van een hoog niveau zijn.

Wat doe je nu al met deze kleuters in de klas?

Denkvragen stellen in plaats van antwoorden geven, extra uitdagende materialen aanbieden. Dit past gewoon in het normale kleuterprogramma, de leerling vormt hierbij geen uitzondering op de rest van de klas.

Wat zijn de kenmerken van deze kleuters?

Hoe signaleer jij een kleuter in die in je klas komt?

Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong vallen op door:

Taakaanpak

Analyseren van opdrachten en situaties

Vooruit denken

Andere onderwerpen van interesse, dieper en verder dan andere kleuters: dino's, ruimte, ontstaan van de wereld /mensen.

Belangstelling voor schoolse vaardigheden, elke leerling heeft hier in zijn eigen interesse, de één in rekenen, de ander in taal en lezen.

Taalvaardigheid: woordenschat, woordkeuze, zinsbouw

Veel fantasie

Filosofisch

Eenlingen: We merken dat deze leerlingen vaak weinig aansluiting hebben. Is dat een kwestie van de kip en het ei? Kunnen ze zich slecht aanpassen aan andere kinderen door hun voorsprong, of begrijpen de leerlingen elkaar niet door het niveauverschil?

Als je een kleuter gesignaleerd hebt, wat ga je er dan mee doen?

Ja, dat is inderdaad de vraag, wacht je tot een leerling zelf aangeeft dat het meer uitdaging wil hebben of bied je het al meteen aan? De ervaring hier op school leert dat leerlingen op een bepaald moment zelf aangeven dat ze meer willen. Ook komt het voor dat ouders dit aangeven, op basis van verhalen van de leerling over school. In andere gevallen bieden we zelf de leerling extra uitdaging aan. Vaak gaat dat vanzelf, omdat je merkt dat een leerling meer kan, bijvoorbeeld in groep 1 al tellen tot 30. Je kijkt dan hoever die leerling is en past daar de materialen op aan.

Hoe komen we tot een verantwoord onderwijsaanbod voor deze kleuters?

Hoe moet een aangepast programma voor deze kleuters er uit zien?

We zouden, naast de intakelijst, een objectief signaleringsinstrument willen hebben waarmee je een jongste kleuter snel in beeld kunt krijgen. Ik heb wel eens gehoord dat je een leerling in de eerste week een tekening van zichzelf laat maken en die je dan interpreteert. Dat zouden we eens kunnen bekijken, misschien kun je die laten maken door het kind als je het

intakegesprek hebt met de ouders? Daarnaast zijn we bezig om een nieuwe kleuterobservatie instrument uit te zoeken. Daardoor zullen we de ontwikkeling van kleuters objectief kunnen scoren en langs een soort meetlat kunnen leggen.

Een aangepast programma moet geen vast weekprogramma zijn, maar een voorraad keuzemogelijkheden, voor de leerkracht of voor de leerling. Dit is geen lineair programma, want zo verloopt de ontwikkeling van een kleuter ook niet, je moet er sprongsgewijs doorheen kunnen lopen.

Hoe voeren we dat aanbod uit in de klas?

Hoe voeren we dat aanbod uit in de klas?

In de klas zou dat er als volgt uitzien: We hebben een kieskast met moeilijke werkjes. De kieskast staat, net als de andere werkjes, op het planbord. De kieskast is toegankelijk voor alle leerlingen, niet alleen voor de kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong. Deze kleuters krijgen een apart programma, maar wel binnen de groep, een “kleuterplusklas” hoeft van ons niet. Binnen de mogelijkheden die we in de klas al hebben, biedt dat geen aanvullende waarde. Groepsoverstijgende activiteiten zijn misschien wel leuk. We kunnen ook “gewone” kleuterwerkjes op een andere manier aanbieden, bijvoorbeeld bij een vouwwerkje een vouwboekje maken, of het hele werkje voorleggen in plaats van het in stapjes voor te doen.

Mis je materialen?

We merken dat vooral constructiematerialen en materialen rondom ruimtelijk bouwen uitdagend zijn voor deze kleuters. Een aantal van de materialen die we hebben zijn oud en incompleet, zoals bijvoorbeeld de grote schroevenkast, waarmee leerlingen levensgrote werkstukken kunnen bouwen, en Lasy, SIO Montage. Daarnaast zouden denkspellen uitdagend zijn en is het verstandig om de materialen uit de techniekdozen die we hebben aan te vullen, zodat we ook echt in huis hebben wat we nodig hebben.

Volstaat onze intakelijst?

Krijg je bij de intake al een indruk of je met een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong te maken hebt?

Een intakelijst is subjectief: je stelt ouders vragen over hun kind. In hoeverre hebben ouders vergelijkingsmateriaal, kunnen ouders hun kind objectief vergelijken met andere kinderen?

Maar moet een intakelijst objectief zijn? Je vraagt ouders naar hun beeld van hun kind.

Je kunt de intakelijst ook zien als signalering: zó zien ouders hun kind. Daarna is het aan de leerkracht om dat beeld te toetsen, om te kijken of het beeld van de ouders klopt met hoe de leerling zich in de klas gedraagt en laat zien.

Hoe gebruiken jullie de intakelijst?

Vaak pakken we achteraf de intakelijst er weer bij, als blijkt dat een leerling opvalt. *(de intakelijsten van een aantal kleuters met een mogelijke ontwikkelingsvoorsprong worden erbij gepakt. rj)* Uit deze lijsten blijkt niet echt dat de kinderen een ontwikkelingsvoorsprong hebben, de ouders geven aan dat ze zich normaal ontwikkeld hebben. Het gesprek blijft hangen in algemeenheden.

Als je de vragen specifieker stelt, door de subvragen erbij te stellen, zou je dan een concreter beeld krijgen?

Wij hebben de lijsten nooit zo gebruikt, maar als je goed kijkt, staan er inderdaad specifieke vragen bij die we zouden kunnen stellen. Waarschijnlijk krijgen we dan een helderder beeld van de voorschoolse ontwikkeling van een kind. Maar soms zit er ook een groot verschil tussen de motorische en cognitieve ontwikkeling van een kind.

We zouden de intakelijst kunnen uitbreiden met een stukje over aandachtspunten tijdens het gesprek, of doorvraag mogelijkheden. Op die manier blijf je je beter bewust van het nut en het doel van het intakegesprek.

Bijlage 2 Intake zorgformulier start schoolloopbaan

Beste collega,

Deze intake lijst is bedoeld om een beeld te krijgen van een nieuwe leerling. Bespreek deze lijst dan ook zorgvuldig, maak gebruik van de subvragen die schuin gedrukt staan. Op deze manier wordt je beeld vollediger en kun je deze leerling vanaf het begin van de schoolcarrière de aandacht geven die hij/ zij nodig heeft.

Uit de intake lijst kun je ook al de eerste signalen opvangen van leer- of ontwikkelingsstoornissen of leer- of ontwikkelingsvoorsprongen (denk aan dyslexie, hoogbegaafdheid).

Kortom: deze lijst schetst het beeld dat ouders (degene die het kind al het langst kennen!) van hun kind hebben. Dit is het startpunt, op basis van deze informatie ga jij dit kind veilig opvangen!

Leerlinggegevens

Naam: _____	☐ Jongen
Geboortedatum: _____	☐ Meisje
Schooljaar: _____	
Datum: _____	☐ Peuterspeelzaal bezocht
Gesprek met: _____	

Algemene ontwikkelingsaspecten

Zijn er opvallende zaken te noemen met betrekking tot:

zwangerschap

geboorte

Peutertijd

gezondheid (ziektes, ongevallen, specialist bezocht, handicap, allergie, medicijngebruik)

eten / drinken

slapen

zindelijkheid (overdag, 's nachts)

Motorische ontwikkeling

Welke opvallende zaken kunt u noemen met betrekking tot:

- de grofmotorische ontwikkeling (*bewegen in babytijd, kruipen, leren lopen, steppen, fietsen, zichzelf aankleden*)

- de fijnmotorische ontwikkeling (*oog-handcoördinatie, tekenen, kleuren, puzzelen, knoopjes vastmaken, gebruik van bestek*)

Zintuiglijke ontwikkeling

Zijn er bij uw kind bijzonderheden (geweest) met betrekking tot:

- ogen en het gezichtsvermogen

- oren en het gehoor

Cognitieve ontwikkeling

Zijn er bij uw kind bijzonderheden (geweest) met betrekking tot:

- de belangstelling van uw kind voor de dingen om zich heen (*belangstellingsgebieden*)

- de manier en het gemak waarop uw kind dingen leert (*kleuren, namen, liedjes*)

- de manier en het gemak waarop uw kind zich kan concentreren of met iets bezig kan zijn

- de manier en het gemak waarop uw kind zich dingen kan herinneren (*kleuren, namen, liedjes*)

Spraak- en taalontwikkeling

Zijn er bij uw kind bijzonderheden (geweest) met betrekking tot:

- de spraak- taalontwikkeling (*eerste woordjes: 10 a 12 maanden, twee-woordzinnen: 20 maanden, zin met meerdere woorden: 30 maanden*)

- Heeft uw kind altijd goed verstaanbaar gesproken?

- Kan uw kind altijd goed onder woorden brengen wat hij / zij bedoelt?

- Wat vindt u van de woordenschat van uw kind in vergelijking met andere kinderen?

- Wordt er thuis een andere taal of een dialect gesproken?

- Komen er in uw gezin of familie lees- of spellingproblemen voor? Zo ja: bij wie?

Sociaal-emotionele ontwikkeling

Zijn er bij uw kind bijzonderheden (geweest) met betrekking tot:

- het karakter van uw kind (*vriendelijk, gesloten, opvliegend, gemakkelijk kind, moeilijk kind, snel emotioneel*)

- de omgang van uw kind binnen het gezin (ouders, broers, zussen)

- de omgang van uw kind met andere kinderen en volwassenen (*leeftijdsgenoten, oudere kinderen?*)

Hebben er ingrijpende gebeurtenissen plaatsgevonden? (ongeluk, sterfgeval, dood huisdier ziekenhuisopname, echtscheiding, ernstige ziekte familielid / kennis, verhuizing, ziekte van ouders)

7: Overige bijzonderheden

Overige bijzonderheden die u als ouder belangrijk vindt voor het schoolgaan van uw kind

- ☐ Als ouder bent u verplicht de bijdrage voor het overblijven te betalen die aan het begin van ieder schooljaar wordt vastgesteld door de Ouderraad.)*

- ☐ Ik geef als ouder toestemming voor het plaatsen van foto's en/of het maken van video-opnames van mijn kind.

- ☐ Ik ga er mee akkoord dat de leerlingen van de groep van mijn zoon/dochter een lijst krijgen met onze adresgegevens.

Handtekening ouder(s);

)* aankruisen wat van toepassing is.

Bijlage 3 De menstekening

De menstekening wordt gescoord volgens de normen van 'Goudenough'.

De menstekening kan in combinatie met andere instrumenten gebruikt worden als index voor het cognitief functioneren (ter Laak, van Rijswijk, van Leuven & Brugman 2000).

Vanwege mogelijk aanpassingsgedrag is het van belang om de jongste kleuters de tekening niet te laten maken aan een tafelgroep met jongste kleuters. Wanneer deze kleuters een koppoteling tekenen, is de kans aanwezig, dat de kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong zich aanpast en ook een koppoter gaat tekenen.

Het is van belang om de opdracht te geven 'teken een mens' en niet 'teken jezelf'.

Sommige kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong hebben namelijk een perfectionistische instelling en realiseren zich op voorhand dat het poppetje dat ze kunnen tekenen niet zal lijken op hun spiegelbeeld. De opdracht 'teken een mens' biedt vrijheid: de kenmerken van een mens zijn twee armen, twee benen, een lijf en een hoofd.

Ieder element in de tekening waardeert men met 1 punt. Halve punten worden niet gegeven.

1. Hoofd.
2. Beide benen of één 'en profil'.
3. Beide armen. De vingers alleen zijn niet voldoende, behalve wanneer er tussen deze en het lichaam een ruimte is vrijgelaten.
4. Romp, hetzij als een enkele lijn of in 2 dimensies.
5. Lengte van de romp groter van afmeting dan de breedte.
6. Schouders duidelijk aangegeven.
7. Armen en benen aan een willekeurig punt van de romp of aan de hals bevestigd.
8. Armen en benen op de juiste hoogte van de romp bevestigd.
9. Hals.
10. De omtrek van de hals vormt een voortzetting van die van hoofd, romp of beide Samen.
11. Een of beide ogen.
12. Neus.
13. Mond.
14. Neus en mond door twee lijntjes aangegeven.
15. Neusgaten.
16. Haren.
17. Haren beter weergegeven dan door een verbreding van het hoofd of een golvende beweging.
18. Aanduiding van kleren (knopen of hoed).
19. Twee ondoorzichtige kledingstukken (hoed, broek of jas bijvoorbeeld).
20. Volledige ondoorzichtige kleding (mouwen, broekrand).
21. Vier duidelijk te onderscheiden kledingstukken (hoed, broek, schoenen, vest, das).
22. Vak- of uniformkleding zonder fouten.
23. Vingers aan beide handen of aan de enig zichtbare hand.
24. Het juiste aantal vingers aan beide handen of aan de zichtbare hand.
25. De verhouding lengte: breedte van de vingers is juist. De vingers wijken niet uiteen.
26. De duim is van de overige vingers te onderscheiden door stand en lengte.
27. Handen van vingers en arm te onderscheiden.
28. Eén of meer gewrichten van de armen is aangegeven.
29. Eén of meer gewrichten van de benen aangegeven.
30. Afmeting van het hoofd niet groter dan de helft en niet kleiner dan een tiende van de romp.
31. Lengte van de armen niet tot aan knieën reikend.
32. Lengte van de benen niet kleiner dan die van de romp en niet groter dan tweemaal de lengte van de romp.

33. De lengte van de voeten is groter dan de hoogte.
34. Zij bedraagt minder dan een derde van de lengte van het been en meer dan een tiende van de totale lengte van het been.
35. Beide benen en armen hebben twee dimensies.
36. Hiel.
37. Uitdrukking van de motorische coördinatie in de lijnen van de omtrek (het harmonisch samenwerken van de verschillende lichaamsdelen bij het weergeven van een bepaalde beweging).
38. Idem in die van de gewrichten.
39. Idem in die van de omtrek van het hoofd.
40. Idem in die van de omtrek van de romp.
41. Idem in die van de omtrek van benen en armen.
42. Idem in de symmetrie van het gelaat.
43. Oren.
44. Juiste stand en afmeting van de oren.
45. Details van de ogen. Wenkbrauwen, oogharen of beide.
46. Pupillen aangegeven.
47. Afmeting van de ogen. Lengte groter dan de hoogte.
48. De blikrichting van het oog komt in de plaatsing van de pupil in het 'en profil' weergegeven gelaat of in de vorm van het oog (cirkelsector) tot uitdrukking.
49. Kin en voorhoofd duidelijk aangegeven.
50. Kin duidelijk van de onderlip gescheiden.
51. Hoofd, romp en voeten en profiel. Eén fout wordt door de vingers gezien.
52. Foutloos profiel.

PUNTEN	LEEFTIJD
2	3
6	4
10	5
14	6
18	7
22	8
26	9
30	10
34	11
38	12
42	13

Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong

Inhoud

1. Inleiding
2. Signalering
3. Diagnostiek
4. Compacten en verrijken
5. De sociaal- emotionele ontwikkeling
6. Begeleiden van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de groep
7. Leerlijn
8. Taken leerkrachten en taken intern begeleiders
9. Verslaglegging

I Inleiding

Het team van De Vuurvogel vindt het belangrijk dat elk kind waar mogelijk op het eigen niveau kan werken. We beschikken over kennis en materialen om *alle* kinderen die extra uitdaging aankunnen, die ook te bieden. Daarnaast hebben we extra aandacht voor leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong. Hieronder lichten we toe wat we doen om deze leerlingen aan te spreken op hun kwaliteiten.

2 Signalering

Zowel de ouder als een leerkracht kan een ontwikkelingsvoorsprong signaleren. Als een kleuter op onze school komt, hebben de leerkracht en ouders een intakegesprek aan de hand van de intakelijst die wij op de Vuurvogel hanteren. Tijdens dit gesprek wordt de voorschoolse ontwikkeling van de leerling besproken. In dit gesprek is aandacht voor kenmerken van een ontwikkelingsvoorsprong.

In de eerste week dat een 4-jarige op school is, krijgt het van de leerkracht de opdracht een menstekening te maken. Deze menstekening wordt door de leerkracht gescoord volgens de normen van 'Goudenough'.

Vanwege mogelijk aanpassingsgedrag is het van belang om de jongste kleuters de tekening niet te laten maken aan een tafelgroep met jongste kleuters. Het is van belang om de opdracht te geven 'teken een mens' en niet 'teken jezelf'. Sommige kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong hebben namelijk een perfectionistische instelling en realiseren zich op voorhand dat het poppetje dat ze kunnen tekenen niet zal lijken op hun spiegelbeeld. De opdracht 'teken een mens' biedt vrijheid: de kenmerken van een mens zijn twee armen, twee benen, een lijf en een hoofd.

Wanneer we vermoeden dat er sprake is van een ontwikkelingsvoorsprong, vragen we de leerkracht en de ouders de signaleringslijst van het Digitaal Handelingsprotocol Hoogbegaafdheid (DHH) in te vullen. Deze lijsten, samen met evt. toetsresultaten, observatiegegevens over het ontwikkelingsniveau en de algemene indruk die de ouders en de leerkracht hebben van de leerling, voert de lB'er in het DHH. Het advies dat het DHH geeft, is een aanknopingspunt voor een gesprek tussen ouders, leerkracht en lB'er. Op basis van het advies van DHH en het gesprek dat daarop volgt, besluiten we of we verder onderzoek gaan doen.

Benodigde gegevens: gegevens uit het leerlingvolgsysteem voor kleuters (definitieve keuze in schooljaar 2010-2011) en evt. CITO-gegevens.

3 Diagnostiek

Het IQ van kinderen tot zes jaar kan nog niet met betrouwbaarheid worden vastgesteld. Dit heeft te maken met de manier waarop kinderen zich ontwikkelen. De vroegkinderlijke ontwikkeling verloopt niet lineair, maar sprongsgewijs. Dit wil zeggen dat periodes van relatieve stilstand worden afgewisseld met periodes van relatief grote vooruitgang. Daarnaast is de invloed van het gezin en de omgeving bij jonge kinderen nog erg groot. Kinderen die onder betere omstandigheden opgroeien, in een talige omgeving, met de beschikking over educatief speelgoed, komen eerder met een ontwikkelingsvoorsprong de kleuterklas binnen dan kinderen die dit alles niet hebben. Dit wil nog niet zeggen dat deze kleuters hun voorsprong vasthouden.

Een capaciteitenonderzoek wordt niet door de school afgenomen. We vinden het niet noodzakelijk dat het IQ vastgesteld wordt voordat verdere stappen ondernomen worden. In een later stadium, bv als een kind echt vast dreigt te lopen, kan dit tot de mogelijkheden behoren.

Het DHH bepaalt bij kleuters of er op het moment van diagnostiek sprake is van een brede ontwikkelingsvoorsprong. De mate van de voorsprong bij de kleuter, maar ook de breedte waarin deze voorsprong waarneembaar is, geeft een indicatie of we overgaan tot het doen van aanpassingen in het leerstofaanbod (of dat we zelfs in de toekomst over vervroegde doorstroming moet gaan nadenken).

Om ervoor te zorgen dat niet alleen bekeken wordt of de leerling wellicht wat verder is op het gebied van voorbereidend rekenen en voorbereidend lezen, kijkt het DHH naar 17 aspecten binnen de kinderlijke ontwikkeling. Per ontwikkelingsgebied maakt de leerkracht een inschatting van het niveau van de leerling ten opzichte van zijn leeftijdgenoten of (als de leerling al vervroegd is doorgestroomd naar een hogere groep) ten opzichte van zijn groepsgenoten. Het DHH hanteert een indeling in vijf niveaus. We ontleen deze niveaus aan ons (toekomstige) leerlingvolgsysteem voor kleuters.

Als het DHH het advies geeft om een leerling door te toetsen, doen wij dat aan de hand van de volgende toetsen:

- CITO Ordenen voor kleuters
- CITO Taal voor Kleuters
- CITO R&W
- CITO Begrijpend lezen
- CITO SVS
- Eventueel AVI, DMT en TTR

Bij de toetsen van CITO Ordenen, Taal, Rekenen & Wiskunde en SVS maken we telkens een categorieënoverzicht, om te controleren of alle onderdelen voldoende beheerst worden. We toetsen door tot een D- score.

Daarnaast vullen de ouders en de leerkracht de observatielijst uit het DHH in. Naar aanleiding van het bovenstaande maakt de IB-er een verslag met conclusies. In deze fase neemt de IB-er met het zorgteam een besluit over het eventuele versnellen van de leerling.

Een voorsprong tussen 0-6 maanden kan binnen de kleutergroepen nog tot de normale ontwikkelingsverschillen gerekend worden. Als we bij een leerling op de zes kernontwikkelingsgebieden een voorsprong van 7-12 maanden vinden, terwijl de leerling geen leerstof van een hoger niveau heeft aangeboden gekregen, kan dit een indicatie voor mogelijke begaafdheid zijn. In ieder geval zijn leerstofaanpassingen dan op zijn plaats. Indien de resultaten van het doortoetsen zich op al deze ontwikkelingsgebieden in het gebied van 12 maanden of meer bevinden, valt vervroegde doorstroming te overwegen.

4 Compacten en verrijken

Als vastgesteld is wat het niveau van de leerling is, stellen we een handelingsplan op. Meestal wordt er voor gekozen om het reguliere leerstofaanbod te verminderen (compacten) en daarnaast verrijkingsstof aan te bieden.

Bij het compacten van de leerstof bekijken we welke opdrachten en activiteiten passen bij het ontwikkelingsniveau van de leerling. Activiteiten die beneden het ontwikkelingsniveau liggen, worden niet meer aangeboden. De leerling krijgt activiteiten aangeboden die hem zicht geven op een volgend ontwikkelingsstadium, zodat de leerling wordt uitgenodigd om net een beetje op zijn tenen te lopen. De leerstappen worden vergroot bij het aanbieden van activiteiten. Het aanbieden van opdrachten met een soortgelijke inhoud en doelstelling wordt beperkt.

Verrijkingsstof bieden we binnen de eigen groep aan, in de vorm van een “kieskast” waaruit werkjes via het planbord gekozen kunnen worden. Een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong heeft, net als andere kleuters, behoefte aan handelend leren. Hun behoefte aan leerinhoud, onderwerpen en intensiteit verschilt wel van die van andere kleuters. De kleuter krijgt cognitieve doe-opdrachten waarbij het kind wordt uitgedaagd zich exploratief op te stellen. We zorgen dat de verrijkingsopdracht de kleuter niet isoleert van andere leerlingen, we kijken welke andere leerlingen uit groep 1-2 kunnen meedoen met de taak zodat ze kunnen samenwerken. De leerkracht begeleidt het samenwerkingsproces. De opdracht moet relatief zelfstandig door het kind aangepakt kunnen worden. Bij de keuze van taken speelt de eigen belangstelling van de kleuter een belangrijke rol, maar dit betekent niet dat het kind volledig de vrije hand heeft bij het kiezen van een taak.

5 De sociaal-emotionele ontwikkeling

Sociale en emotionele ontwikkeling worden vaak gebruikt als één term: “de sociaal-emotionele ontwikkeling”. De sociale ontwikkeling houdt in dat een kind zich ontwikkelt tot een sociaal vaardige persoon, die gedrag vertoont dat bij de omstandigheden en de leeftijd past. Tijdens de emotionele ontwikkeling leert een kind emoties vertonen die passen bij de omstandigheden en de leeftijd. Bovenstaande impliceert dat het sociale en emotionele gedrag moet passen bij de leeftijd van het kind. Bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong is dit vaak niet zo, daarom kunnen we in dit geval beter spreken over ontwikkelingsniveau in plaats van leeftijd.

Om als kind sociaal- emotioneel goed te kunnen ontwikkelen is het belangrijk om contact te hebben met zowel volwassenen als kinderen, met ontwikkelingsgelijken. Bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong zijn leeftijdsgenoten niet altijd de gepaste ontwikkelingsgelijken, daarom spelen ze vaak ook met oudere kinderen.

Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong zijn eerder in staat zich op een volgend niveau te begeven dan hun leeftijdsgenoten. Hierdoor kunnen dan misverstanden in de communicatie ontstaan. Ze hebben andere verwachtingen van vriendschap, van spelregels, van samenspelen. Daarnaast kunnen kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong niet alleen in hun spel, maar ook bij het doen van een taakje al goed vooruit denken. Ze bedenken dan oplossingen die minder voor de hand liggen of echt verrassend zijn. Andere kinderen, die nog niet zover zijn of meer binnen de kaders denken, kunnen ze hierop corrigeren waardoor de kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong gefrustreerd raakt.

Bij kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong is er dus geen sprake van een zwakke sociaal-emotionele ontwikkeling, maar eerder van een teleurstelling in de omgeving. De taak van de leerkracht is vooral om de één te leren zien dat samenspelen vereist dat het afdaalt naar een lager niveau en de ander oog te leren krijgen voor de oplossingen van de kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong.

6 Begeleiding van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de groep

Leerlingen met een brede ontwikkelingsvoorsprong van 7-12 maanden (zie paragraaf 3 Diagnostiek) krijgen een aangepast programma aangeboden. Hieronder werken we dit uit:

Niveau 1-2:

Compacter door: Opdrachten te laten aansluiten bij de interesses van de leerling.
Activiteiten die beneden het ontwikkelingsniveau liggen, niet meer aan te bieden.

Verrijken door: Bolleboos Mozaïeken, Slimmeriken deel 1 en 2, Blok- en bolwerk, Dubbeldam, opdrachtkaarten bij constructiematerialen (bv. K'nex, Kapla, blokken), Rush-hour Safari, Leeslijnspeletjes, letterboekjes op basis van Leeslijn of Veilig Leren Lezen, rekenspeletjes. Op de computer: Schatkist, Schatkist rekenen, Ambrasoft, Rekenweb.

De niveaus 3 t/m 9 zijn uitgewerkt in het beleidsstuk (Hoog)begaafd en dan? Voor de groepen 3 tot en met 8.

7 Leerlijn

T.b.v. kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong

Groep/ vak	Niveau 1-2
Rekenen	- Schatkist rekenen - Ambrasoft - Rekenweb - Blok- en Bolwerk - Vertifix
Taal/ lezen	- Leeslijnboekjes op eigen niveau - Leeslijnspeletjes - Schatkist - Dubbeldam
Motoriek	- Vouwwerkjes - Knip- en plakwerkjes - Kralenplank
Verrijking	Bolleboos mozaïek Slimmeriken Rush-hour Safari Constructiematerialen met opdrachtkaarten Eigen project

Nadere toelichting:

Activiteiten die beneden het ontwikkelingsniveau liggen, bieden we niet meer aan.

Bij de keuze van taken speelt de eigen belangstelling van de kleuter een belangrijke rol, maar dit betekent niet dat het kind volledig de vrije hand heeft bij het kiezen van een taak.

Motorische werkjes ervaren kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong vaak als zinloos: ze vinden dat ze er niks van leren. Daarom passen we deze werkjes enigszins aan, zodat ze uitdagend zijn voor deze kleuters. Dit doen we op de volgende manier:

- De leerling maakt een vouwwerkje zelfstandig, door middel van een kant- en klaar eindresultaat dat het uit elkaar moet halen en zelf moet ontdekken hoe het in elkaar zit, of door middel van een vouwboekje waarin de stappen één voor één voorgedaan staan.
- Knip- en plakwerkjes maken we zinvol en uitdagend door het onderwerp voor de kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong aan te passen aan zijn/ haar interessegebied. (bv. het uitknippen en opplakken van dino's, planeten).
- Kralenplankopdrachten worden op verschillende manieren uitdagend gemaakt: een half voorbeeld aanvullen, een eigengemaakte kralenplank omzetten tot een opdrachtkaart. Schrijfopdrachten laten we kleuters bij voorkeur op de computer doen, om te voorkomen dat ze letters en/ of cijfers op een verkeerde manier leren schrijven. Methodisch schrijven wordt pas in groep 3 aangeboden.

8 Taken leerkrachten:

- Leerstof voor de leerling bij elkaar zoeken
- Tijd inplannen in het weekschema voor instructies/ aandacht in de eigen groep voor deze leerling.
- De handelingsplannen schrijven en evalueren.
- Gesprekken voeren met ouders over de vorderingen van de leerling.

Taken IBers:

- Zorgdragen voor de aanwezigheid van geschikte materialen op school.
- Beleid opzetten rondom (hoog)begaafden.
- Zorgen voor een format handelingsplan voor (hoog)begaafden.
- Het begeleiden van de leerkrachten.

9 Verslaglegging

Het traject van signalering en diagnosticering van een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong wordt vastgelegd in het DHH en in het dossier van de leerling. Het aangepaste programma voor de leerling wordt vastgelegd in een lang handelingsplan. Dit plan wordt geëvalueerd en zo nodig aangepast in oktober, januari, april en juni.

Bijlage 5   Werkprotocol

In dit werkprotocol wordt beschreven hoe de leerkrachten op onze basisschool in de klas werken met kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong. Voor het signaleren en diagnosticeren van een ontwikkelingsvoorsprong verwijzen we naar het beleidsstuk “Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong” dat in het schooljaar 2009- 2010 ontwikkeld is.

Kenmerken van kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong

De ontwikkeling van jonge kinderen verloopt niet lineair, maar sprongsgewijs. Dit wil zeggen dat periodes van relatieve stilstand worden afgewisseld met periodes van relatief grote vooruitgang. Hierdoor is het moeilijk om vast te stellen of een jong kind hoogbegaafd is. Daarom spreken we van kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong.

Kenmerken van deze kleuters zijn:

- Ze zijn enorm taalvaardig. Ze hebben een groot begrip van de taal en passen taal goed en gevarieerd toe. Ze zijn geneigd taal erg letterlijk te nemen.
- Ze kunnen intens met dingen bezig zijn, met tomeloze energie.
- Ze denken al jong na over levensbeschouwelijke zaken, zoals de dood en de zin van het leven.
- Ze hebben een groot invoelend vermogen. Ze kunnen zich sterk inleven in een situatie en kunnen die situatie ook generaliseren.
- Ze hebben een geweldige honger naar kennis en belangstelling voor niet-kinderlijke onderwerpen.
- Ze laten een grote mate van taakgerichtheid en concentratie zien, vooral bij zelfgekozen taken.
- Hun spel is fantasierijk en creatief.
- Ze hebben een enorm aanpassingsvermogen, ook aan hun leeftijdsgenoten. Dat kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong sociaal-emotioneel achter zouden lopen, klopt niet.
- Ze zijn, meer dan het gemiddelde kind, geïnteresseerd in cijfers en letters.
- Ze beschikken over een sterk geheugen.

Niet alle kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong laten deze kenmerken in dezelfde mate laten zien. Het is wel belangrijk dat het kind de kenmerken langdurig laat zien en op verschillende plaatsen, dus niet alleen op school.

Sociaal-emotionele ontwikkeling

Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong worden vaak als sociaal zwak ervaren. Dit is niet terecht, de sociaal-emotionele ontwikkeling verloopt bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong vaak ook in een hoger tempo, waardoor zij eerder in staat zijn zich op een volgend niveau te begeven dan hun leeftijdsgenootjes. Deze kleuters ontwikkelen zich op sociaal en emotioneel vlak op een andere manier dan andere kleuters. Ze hebben andere verwachtingen van vriendschap, van spelregels en samenspelen.

Leren, of op een andere manier cognitief bezig zijn en uitdaging krijgen, is voor kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong een vorm van spelen en daarmee een levensbehoefte. Deze

kinderen vervelen zich vaak bij het spelen. Vooral bij jongens wordt deze verveling zichtbaar door dwars gedrag. Bij meisjes leidt het vaak tot aanpassingsgedrag.

Ook bij kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong bestaat het gevaar voor onderpresteren. Als een kleuter op school het niveau van klasgenootjes ziet, zal deze kleuter zijn ontwikkelingsvoorsprong proberen te verbergen. Dit doet het gedeeltelijk zodat het niet in een uitzonderingspositie terecht zal komen, maar ook omdat het kind er van uitgaat dat het zo hoort op school.

Begeleiding van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de groep

Leerlingen met een brede ontwikkelingsvoorsprong van 7-12 maanden (zie beleid “Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong”) krijgen een aangepast programma aangeboden. Bij de keuze van taken speelt de eigen belangstelling van de kleuter een belangrijke rol, maar dit betekent niet dat het kind volledig de vrije hand heeft bij het kiezen van een taak.

Compacten

Compacten doen we met de ontwikkelingsmaterialen die in de kleutergroep aanwezig zijn. De leerkracht bekijkt welke opdrachten en activiteiten passend zijn bij het ontwikkelingsniveau van de leerling. Activiteiten die beneden het ontwikkelingsniveau liggen, worden niet meer aangeboden. De leerstappen worden vergroot bij het aanbieden van activiteiten per ontwikkelingsgebied. Het aanbieden van opdrachten met een soortgelijke inhoud en doelstelling wordt beperkt.

Verrijken doen we binnen de eigen groep, in de vorm van een kieskast waaruit werkjes via het planbord gekozen kunnen worden. Een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong heeft, net als andere kleuters, behoefte aan handelend leren. Hun behoefte aan leerinhoud, onderwerpen en intensiteit verschilt wel van die van andere kleuters. De kleuter krijgt cognitieve doe-opdrachten waarbij het kind wordt uitgedaagd zich exploratief op te stellen. We zorgen dat de verrijkingsopdracht de kleuter niet isoleert van andere leerlingen, we kijken welke andere leerlingen uit groep 1-2 kunnen meedoen met de taak zodat ze kunnen samenwerken. De leerkracht begeleidt het samenwerkingsproces. De opdracht moet relatief zelfstandig door het kind aangepakt kunnen worden. De vorderingen van deze leerling worden op dezelfde manier bijgehouden als die van de andere leerlingen.

Geschikte materialen:

Kring:	Opdracht:
Kringgesprek	woordvel laten opschrijven of later laten stempelen.
Denkkring	Filosoferen in het klein: als je ruzie hebt met je vriendje, is hij dan nog wel je vriendje? Als je een dagje koningin/ burgemeester mocht zijn....Waarom bestaan wij, leven wij?

Ontwikkelingsmateriaal:	Opdracht:
Communicatiespel/ Dubbeldam	Opdrachten behorend bij het materiaal.
Tangram	Opdrachten behorend bij het materiaal.
Mozaïek: Klazien Schmid en Fröbel	Symmetrische figuren leggen. Een halve figuur aanvullen m.b.v. een spiegeltje. Werken met spiegelbeeld. Gelegd figuur natekenen, naplakken.
Aximo	Opdrachten behorend bij het materiaal.
Kralenplank	Symmetrische figuren leggen, een halve figuur aanvullen m.b.v. een spiegeltje.
Vertifix Ruimtelijk bouwen	Opdrachten behorend bij het materiaal. Opdrachtkaart maken van eigen bouwwerk. Bouwwerk van een ander nabouwen. In spiegelbeeld nabouwen van een bouwwerk/ opdrachtkaart. Aan een ander kind uitleggen hoe het moet bouwen a.d.h.v. een opdrachtkaart.
Logi-blocs	
Piccolo	Opdrachten behorend bij het materiaal. Ook piccolo met taal/ lees- en rekenopdrachten.
Blok en Bol	Opdrachten behorend bij het materiaal.
Tridio	Opdrachten behorend bij het materiaal.
Puzzels	2 of 3 door elkaar leggen of ondersteboven leggen. 100 stukjes of meer.

Ander materiaal:	Opdracht:
Bouwen	Plattegronden, werktekeningen maken van hun bouwwerk, bouwtafel, bouwopdrachten n.a.v. foto's
Constructie materiaal zoals: Kapla, K'nex , Lego	Opdrachtkaarten behorend bij het materiaal.
Vouwen	Vouwsels uit leerlijn uit elkaar laten halen en zelf laten navouwen. Vouwboekjes. Origami (3D)
Gezelschapsspelletjes:	Triominos, Rolit, Dobbelbak, Yatzee
Knippen	Eigen werkstuk n.a.v. thema, woorden erbij stempelen? Eigen boek maken.
Tekenen/ schilderen	I.v.m. perfectionisme: Picasso, Mondriaan. Schilderen op muziek.

Hoeken:	Opdracht:
Zand/ watertafel	Opdrachten drijven/ zinken. Dijken bouwen met zandzakjes en kiezels. Plattegronden nabouwen.
Wisselhoek /poppenhoek	Winkel uitbreiden met prijskaartjes/ rekenactiviteiten. Plan maken voor een spelhoek bv. Een kapsalon, dierenwinkel
Lees/schrijfhoek	Materiaal op niveau aanbieden, Leeslijn, Veilig Leren Lezen.
Ontdekhoeck	Magneten, bellenblazen met verschillende materialen, lampjes, kleine beestjes, schelpen, stenen.
Timmerhoek	Metten, motoriek.
Techniekhoeck	Techniekdozen: Magneten, Lucht, Geluid, Kleuren, Zintuigen, Zeepbellen.

Computer:	Opdracht:
Klankie toetsenbord	
Ambrasoft	Rekenen, tafels, taal.
Leeslijn	Kleuterprogramma.
Rekenweb	Diverse opdrachten (zelf even goed bekijken).

Rekenen/ lezen:	Opdracht:
Rekenspelletjes	
Bolleboos Mozaïek	Mozaïekfiguren maken.
Leeslijnspeletjes	Allerlei.
Klikklakboekjes Veilig Leren Lezen	Zelf woorden maken en nastempelen.
De nieuwe Leeshoeck	Leesboekjes, werkboekjes, woordrijtjes.
Van beginnende geletterdheid tot lezen	Werkbladen
Magnetische letterdoos	Zelf woorden en zinnen maken. Resultaat kan worden gekopieerd

Overig materiaal:	Opdracht:
Map Vooruit	Op moeilijkheidsniveau geordende opdrachten op diverse leergebieden
Ontdekdozen	Op school aanwezig, diverse onderwerpen.
Slimmerikendeel 1 en 2	Diverse onderwerpen
Rush hour spellen	